

Univerzita Karlova

Fakulta filozofická

DIPLOMOVÁ PRÁCE

2012

Hana Liberská

Univerzita Karlova

Fakulta filozofická

Katedra sociologie

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Hana Liberská

**Vliv médií na formování kolektivní
paměti**

**The Media Impact on the Collective
Memory**

Chtěla bych zde poděkovat svému vedoucímu práce Doc. PhDr. Jiřímu Šubrtovi, CSc. za jeho rady, odborné konzultace a pomoc při zpracování této práce.

Zároveň mu také děkuji za poskytnutá data, která byla získána v rámci výzkumu „Sociologický výzkum historického vědomí obyvatel České republiky“ za podpory GAČR.

Velký dík patří též Ing. Miroslavu Hlavičkovi a Veronice Pajerové za odbornou konzultaci a pomoc při překladu německých textů.

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze, dne 30.4.2012

.....

ABSTRAKT

Tato práce je zaměřena na problematiku kolektivní paměti ve vztahu k masovým médiím. Jsou zde představeny klíčové koncepty z obou těchto oblastí, přičemž důraz je kladen na vymezení pojmu kolektivní paměť od pojmů ostatních, jako je historie či historické vědomí.

Následně jsou představeny i teorie, které berou v potaz vzájemnou souvislost paměti a médií. Práce je koncipována jako teoretická s menší empirickou sondou. Jejím hlavním cílem je spojit dvě zdánlivě oddělené problematiky do souvislého konceptu, naznačit možné způsoby, kterými se média podílí na formování kolektivní paměti, a tyto závěry podložit výsledky z empirického výzkumu.

Klíčová slova

Kolektivní paměť, historické vědomí, vliv médií

ABSTRACT

This dissertation addresses the issues of collective memory in relationship with mass media. The key concepts from both fields are included. The emphasis is put on distinction between collective memory concept and other key concepts like history or historical consciousness.

Subsequently the theories presenting correlation between the media and the collective memory are introduced; a lesser empirical part is also included. The main goal of this dissertation is to connect two seemingly separated issues into one compact concept, to demonstrate possible way how media forms collective memory and to support these conclusions by results from the empirical research.

Keywords

Collective memory, historical consciousness, media impact

OBSAH

ÚVOD.....	8
1 KOLEKTIVNÍ PAMĚŤ V SOCIOLOGICKÉ LITERATUŘE	10
1.1 MAURICE HALBWACHS – „OTEC“ KOLEKTIVNÍ PAMĚTI	10
1.1.1 Vliv Bergsona a Durkheima.....	10
1.1.2 Kolektivní paměť v Halbwachsově podání.....	11
1.2 PAMĚŤ A PROSTOR V PODÁNÍ P. NORY.....	14
1.3 TZVETAN TODOROV – ZNEUŽITÍ PAMĚTI	16
1.4 JACQUES LE GOFF – PAMĚŤ VERSUS HISTORIE.....	18
1.5 JAN ASSMANN – KONCEPT KULTURNÍ PAMĚTI	21
1.6 JEFFREY OLICK – KONCEPT DVOU KULTUR.....	23
1.7 KOLEKTIVNÍ PAMĚŤ VE SCHÉMATU AGIL	25
2 EMPIRICKÉ VÝZKUMY KOLEKTIVNÍ PAMĚTI	28
2.1 ODKAZ FRANCOUZSKÝCH SOCIOLOGŮ.....	28
2.2 VÝZKUMY V ČESKÉ REPUBLICE A NA SLOVENSKU	29
2.3 MOŽNÉ PROBLÉMY V RÁMCI EMPIRICKÝCH VÝZKUMŮ, ANEB HISTORICKÉ VĚDOMÍ VERSUS KOLEKTIVNÍ PAMĚŤ	32
3 MÉDIA V SOCIOLOGICKÝCH TEORIÍCH	35
3.1 MASOVÁ MÉDIA	36
3.2 TEORETICKÉ PŘÍSTUPY VE STUDIU MÉDIÍ	37
3.3 PŘÍSTUP K MÉDIÍM DLE KLASICKÝCH SOCIOLOGICKÝCH PARADIGMAT	38
3.3.1 Behaviorismus.....	39
3.3.2 Symbolický interakcionismus	39
3.3.3 Strukturní funkcionalismus	39
3.4 FUNKCE MÉDIÍ.....	40
3.5 ZÁSAVNÍ TEORIE VLIVU MÉDIÍ.....	41
3.5.1 Medium is the message.....	42
3.5.2 J. Habermas a pojetí veřejnosti	43
3.5.3 Agenda Setting	43
3.5.4 Spirála mlčení	44
3.6 ÚČINKY MÉDIÍ	44
3.6.1 Konkrétní projevy působení médií.....	46
4 PAMĚŤ A MÉDIA	48
4.1 ODKAZY NA MÉDIA U KLÍČOVÝCH TEORETIKŮ KOLEKTIVNÍ PAMĚTI	48
4.2 ZPÁTKY K J. ASSMANNOVI.....	50
4.3 ASTRID ERL: MÉDIA A KONSTRUKCE PAMĚTI.....	56
4.4 PAMĚŤ VE VZTAHU K MÉDIÍM V BÁDÁNÍ ČESKÝCH MYSLITELŮ	59

5	SHRNUTÍ TEORETICKÉ ČÁSTI	61
6	VÝZKUMNÁ SONDA	64
6.1	<i>METODOLOGIE</i>	64
6.2	<i>ANALÝZA VÝSLEDKŮ</i>	65
	ZÁVĚR	74
	LITERATURA	78
	<i>OSTATNÍ ZDROJE:</i>	81
	PŘÍLOHY	83

ÚVOD

Ačkoliv kolektivní paměť nepatří k hlavním otázkám současné sociologie, začíná jí být věnována stále větší pozornost a rozhodně si své místo na poli dnešního bádání zaslouží. Otázka paměti jako takové často náleží i dalším vědním oborům, jako je psychologie (paměť jako schopnost jedince uchovávat a používat určité informace), historie (paměť jakožto zdroj informací), biologie (genetická paměť) či např. kybernetika (paměť jako médium sloužící k uchování a zpracování dat), ale i v sociologii má tato otázka své opodstatnění. Paměť (mějme v tomto případě na mysli paměť z hlediska psychologického, tedy schopnost člověka uchovávat a používat získané informace) nenáleží pouze jedinci. Většina lidí si pod pamětí představí svoje osobní zkušenosti – ať už to jsou vzpomínky na blízké, na okamžiky, které jsme prožili, nebo naopak problémy s pamětí, jako je například snaha vzpomenout si, kde jsme nechali klíče. Málokdy si však uvědomíme, že vzpomínky, které máme, nemusí být pouze naše - většinou je sdílíme s někým dalším, kdo byl v daný okamžik přítomen. A tyto vzpomínky jsou dotyčným také ovlivněny.

Stejně tak i naše čistě osobní vzpomínky, které máme na situace, ve kterých jsme byli úplně sami, mohou být ovlivněny ostatními. Resp. musíme si uvědomit, že mohou být ovlivněny nejen vzpomínky, ale také samotný proces pamatování, vzpomínání, ale i zapomínání.¹

Proč si pamatujeme pouze nějaké události a jiné nikoliv? A proč máme celkem dobré povědomí o událostech, které se staly, aniž bychom u nich byli osobně přítomni? Proč s jistotou víme, kdo byl Karel IV, ale už jen těžko si vybavíme kdo byl např. Jan Zhořelecký či Matyáš Korvín?

¹ Koncept nadindividuálních vzpomínek je v tomto případě převzat od M. Halbwachse: Kolektivní paměť [2009]

A právě zde se ke slovu dostává sociologie se svou koncepcí kolektivní paměti. Tento pojem odkazuje k něčemu nadindividuálnímu, k něčemu, co nám pomůže zodpovědět výše nastíněné otázky.

Problematicke kolektivní paměti jsem se věnovala již ve své bakalářské práci a ráda bych na ní navázala i nyní. Cílem této práce je stručně připomenout koncept kolektivní paměti a klíčové autory, kteří se touto otázkou v rámci sociologie zabývali. Také bych chtěla vymezit kolektivní paměť od jiných pojmů, se kterými bývá velmi často ztotožňována. Konkrétně mám na mysli pojmy historie (dějiny) či historické vědomí.

Větší pozornost pak budu věnovat tomu, jak je kolektivní paměť formována a jaké aspekty ji ovlivňují. V tomto směru bych se chtěla zaměřit především na média, přičemž důraz budu klást na nová média, tedy na média masové komunikace a jejich vliv v současné společnosti právě v souvislosti s kolektivní pamětí.

Práce je koncipována jako teoreticko-empirická, přičemž větší část textu je věnována teorii. Empirickou část tvoří menší výzkumná sonda, která by měla podložit teoretické závěry.

Hlavním cílem práce je ověřit, zda existují vzájemné vztahy mezi kolektivní pamětí a již zmíněnými médii, případně naznačit povahu těchto vztahů.

1 KOLEKTIVNÍ PAMĚŤ V SOCIOLOGICKÉ LITERATUŘE

1.1 Maurice Halbwachs – „otec“ kolektivní paměti

Jedním z prvních a asi také nejvýznamnějších autorů, který se otázkou kolektivní paměti zabýval, byl francouzský sociolog Maurice Halbwachs (1877-1945).

Z jeho děl můžeme uvést například *Společenské rámce paměti* (Les Cadres sociaux de la Mémoire, 1925) a *Legendární topografie evangelií ve Svaté zemi* (La Topographie légendaire des Evangelies en Terre sainte, 1942).

Zaměříme-li se na otázku kolektivní paměti, pak je v Halbwachsových dílech patrný vliv jeho učitelů Henriho Bergsona a Émila Durkheima.

1.1.1 Vliv Bergsona a Durkheima

Henri Bergson (1859-1941) k problematice paměti přispěl především svým filozofickým dílem *Hmota a Paměť* [Bergson, 2003], ve kterém se zabývá vztahem mezi duchem a tělem. Bergson je v tomto směru dualista, neboť se snaží dokázat, že hmota i duch reálně existují. A právě k tomu využívá paměť, která je dle něj předpokladem vnímání. Obrazy z minulosti se prostřednictvím paměti mísí s přítomností, ale ani přítomnost není reálným okamžikem. Jelikož vnímání nějakou dobu trvá, musí zafungovat paměť, která nám jednotlivé záchvěvy vyjeví jako celistvou událost. Celý náš život se tedy skládá ze vzpomínek.

Émile Durkheim (1858-1917) se příliš nevěnoval paměti jako takové (i když ve svém článku „*Představy individuální a představy kolektivní*“² [Durkheim, 1998], uvádí paměť jako projev kolektivních vlivů), ale svou koncepcí kolektivního myšlení se stal pro sociologii takřka nepostradatelným. Durkheim konstatoval, že „každý jedinec stejnou měrou, jakou se podílí na společnosti, přesahuje sebe sama, a to jak ve svém myšlení, tak ve svém jednání.“ [Durkheim, 2002: 24]

Pomocí této teorie a teorie sociálních faktů, které jsou nezávislé na jednotlivcích a leží mimo individuální vědomí, položil základy nového směru v sociologii. Právě díky němu můžeme o kolektivní paměti uvažovat a zařadit ji k dalším typickým projevům kolektivního života, jako jsou např. náboženství, morálka či právo.

1.1.2 Kolektivní paměť v Halbwachsově podání

Vliv Halbwachsových učitelů a zájem o problematiku paměti ho provázely i při tvorbě jeho dalších děl. Své poznatky na toto téma shrnul v knize *Kolektivní paměť* (La Mémoire collective, 1950).

Analýze Halbwachsova díla jsem se poměrně rozsáhle věnovala ve své předchozí práci, ale i tak bych zde chtěla shrnout alespoň jeho základní myšlenky, neboť se domnívám, že pro další studium kolektivní paměti jsou nezbytné.

Jednou z hlavních tezí je fakt, že všechny vzpomínky, které jedinec má, nejsou pouze individuální, ale jsou projevem kolektivní paměti. Halbwachs to vysvětluje na příkladu procházky v cizím městě - jaké vzpomínky si odneseme, bude záležet především na tom, kdo nás doprovází. Architekt nás upozorní na

² Původně vyšla v časopise *Revue de Métaphysique et de Morale*, květen 1898

jiné stavby než historik, umělec nás zavede do jiných čtvrtí než obchodník. A i když tudy procházíme zcela sami, je naše vnímání a to, co si zapamatujeme, ovlivněno těmi, kteří nám o městě vyprávěli, tím, co jsme četli v průvodci, popř. viděli na fotografiích. Podobně je tomu i u čistě osobních myšlenek, neboť i ty jsou ovlivněny naším sociálním prostředím a dalšími okolnostmi.

Stejně je tomu i u samotného vyvolávání vzpomínek. Není v lidských silách zapamatovat si vše, co jsme prožili. Naše vzpomínky tedy podléhají jisté selekci, která je dle Halbwachse ovlivněna tím, ve které sociální skupině se právě nacházíme, čímž nám tato skupina poskytuje aktuální společenský rámec. Tím, že se v průběhu života tyto rámce mění spolu s tím, jak se mění naše členství v různých skupinách, mění se i to, co si pamatujeme a co nikoliv. „Rovněž je možné, že si nepamatujeme událost, na kterou jsme se v době jejího uskutečnění soustředili dokonce víc než ostatní. Nevybavujeme si ji ani tehdy, když nám o ní někdo vypráví. V tomto případě je to způsobeno tím, že od chvíle, kdy se odehrála, jsme vystoupili ze skupiny, která ji zaznamenala, a už jsme se do ní nikdy více nevrátili.“ [Halbwachs, 2009: 57]

O kolektivní paměti tedy můžeme mluvit vždy, když na určité události nahlížíme perspektivou nějaké skupiny, a to i v případě, kdy členové této skupiny nebyli u události přítomni. Samozřejmě platí, že při rekonstrukci událostí využíváme i vlastní perspektivu, která se podílela na vytvoření dané události. Přesto bychom měli naší individuální paměť brát pouze jako způsob nazírání na paměť kolektivní, neboť i vzpomínky, které považujeme za čistě osobní, mají své kořeny ve skupině, pouze jsou mnohem složitější a nám tak činí větší problém je zařadit. „Návaznost vzpomínek, dokonce i těch nejosobnějších, lze vždy vysvětlit změnami způsobenými našimi vztahy s různými kolektivními prostředím: jinými slovy, v konečném důsledku je to

podmíněno transformacemi těchto prostředí, jak v rámci každého z nich, tak i jejich celkem.“ [tamtéž: 91]

Halbwachs se také věnuje rozdílu mezi kolektivní pamětí a pamětí historickou. Historií jsou myšleny již uplynulé události, přičemž důraz je kladen na vývoj, zvraty a významné osoby (období klidu jsou opomíjena). Tyto prvky vytváří do sebe zapadající, konzistentní celek (historii světovou), a jsou všeobecně uznávané. Zároveň se předpokládá, že již neexistuje nikdo, kdo by si tyto události osobně pamatoval. Proti historii můžeme postavit paměť, kde se naopak předpokládá spojení s živým subjektem, který uchovává to, co žije ve vědomí skupiny. Na rozdíl od historie nemá paměť stanoveny jasné hranice a jednotlivé úseky od sebe nelze často rozlišit. Kolektivní paměť je vnitřní obraz skupiny v době jejího působení, historie je pak vnější nazírání dlouhého, již uplynulého období. Historie sama o sobě nevytváří naše vzpomínky, ale může sloužit jako rámec pro jejich zasazení.

Dalšími rámci paměti jsou prostor a čas. Vzpomínky v sobě nesou stopu doby, na kterou se vztahují, a díky tomu jsme schopni je lépe zařadit. Halbwachs dává důraz hlavně na relativitu času a jeho význam pro různé kolektivy. „Čas je skutečný pouze do té míry, do jaké má obsah, tj. pokud poskytuje myslí materiál v podobě událostí. Je omezený a relativní, ale je plně skutečný. Je ostatně značně široký, aby mohl jednotlivým vědomím nabídnout dostatečně bohatý rámec, do nějž by mohla ukládat své vzpomínky a nacházet je v něm.“ [Halbwachs, 2009: 162]

Stejně jako čas, tak i prostor tvoří oporu pro naše vzpomínky. Neexistuje prakticky žádná kolektivní paměť, která by nebyla spjata s určitým prostorovým rámcem (s prostorem jsou pak samozřejmě spjaty i předměty, které se na daném místě nacházejí). Na druhou stranu i prostor je utvářen

a modifikován skupinou, která se v něm nachází. I díky tomu můžeme odhadnout, jací lidé v daném místě žijí. Ovšem i v tomto případě si musíme uvědomit, že stejné místo nabízí různé možnosti interpretace. Prakticky můžeme nalézt tolik interpretací, kolik je skupin. To, že si v souvislosti s nějakým místem vzpomeneme na konkrétní událost a interpretujeme ji, nás opět vrací ke skupině, jejíž členem jsme, popř. jsme byli.

1.2 Paměť a prostor v podání P. Nory

Ukotvení paměti v prostoru zdůrazňuje i francouzský historik Pierre Nora (*1931), který se zaměřuje především na tzv. místa paměti.³ Jedná se vlastně o pozůstatky kolektivní paměti, které umožňují její přetrvání napříč historií. Místa paměti jsou například různé budovy, náhrobky, památníky, archivy atd. Tato místa existují proto, že již neexistuje prostředí paměti. „Kdybychom ještě obývali svou paměť, nepotřebovali bychom jí zasvětit určitá místa. Taková místa by neexistovala, protože by neexistovala paměť stržená historií.“ [Nora, 1998: 8]

Historie a paměť, které dříve představovaly jedno a totéž, jsou nyní dva zcela rozdílné pojmy, které stojí proti sobě. Nositelem paměti jsou živí jedinci. Díky tomu se paměť neustále vyvíjí, aktualizuje se a představuje tak prožívání přítomnosti, zatímco historie je rekonstrukcí dávno uplynulých událostí, tedy zobrazením minulosti. Minulost má tendence být univerzální a tudíž ztrácí osobní charakter. Zároveň má sklony všechno individuální zničit či potlačit. Paměť vždy byla ve spojení se skupinami a národy, a představovala tak zdroj jejich identity. Ale modernizace a sekularizace měly za následek rozpad této

³ P.Nora vydal stejnojmenné sedmisvazkové dílo *Les lieux de mémoire* (1984-1992)

vazby a národ, jakožto rámec paměti, tak začal ztrácet svou relevanci. „Národ již není bojem, ale daností; historie se stala společenskou vědou a paměť fenoménem ryze soukromým. Paměť národa by tedy byla posledním vtělením paměti historie.“ [Nora, 1998: 13]

Paměť s historií začíná svádět nový boj. Historie se snaží zmocnit našich vzpomínek a proměnit je k obrazu svému. K tomu jí slouží konstrukce národních dějin. A právě naše snaha bránit se před takovýmto útokem historie vede ke vzniku míst paměti. Tím, že své vzpomínky už vnitřně neprožíváme, jsme nuceni ukládat je do určitých míst tak, aby nebyly zcela zničeny. A právě tendence hromadit vzpomínky je charakteristická pro dnešní dobu, pro kterou je typická takzvaná *materializace paměti* – Nora to trefně nazývá posedlostí archivem. „Čím méně je paměť prožívána vnitřně, tím více potřebuje vnější opory a hmatatelná znamení existence...“ [tamtéž: 15] To vede k obrovskému hromadění všeho toho, co si nedokážeme zapamatovat, ale co by se někdy v budoucnu mohlo hodit. Tato epocha má za následek proměnu „opravdové“ paměti. Vzniká nový režim paměti, přesun: „... od historického k psychologickému, od společenského k individuálnímu, od přenosného k subjektivnímu, od opakování k připomínání.“ [tamtéž: 19]

Vzniká takzvaně „paměť uchvácená historií“ - kolektivní paměť je oslabována a prožívána čím dál tím méně. Tím více vzniká nátlak na konkrétní jedince, aby se sami stali ztělesněním paměti. Zároveň dochází k radikálnímu oddělení minulosti, která pro nás představuje zcela jiný svět (nikoliv extenzi toho současného, jak tomu bylo doposud), od kterého jsme už navždy odříznuti.

Podle P. Nory jsou místa paměti důležitým předmětem studia, neboť právě do nich se uchyluje „surová paměť“ a skrz analýzu těchto míst se můžeme dostat až k podstatě národní identity.

1.3 Tzvetan Todorov – Zneužití paměti

Tzvetan Todorov (*1939), francouzský myslitel bulharského původu, je znám spíše jako lingvista, filosof a literární teoretik. Nicméně v některých jeho článcích můžeme nalézt také zájem o problematiku paměti.

Todorov, po vzoru mnoha jiných, hledá rozdíly mezi pamětí a historií. Paměť rozumí lidskou schopnost podržet prvky minulosti. Odkazuje k subjektivní minulosti, zatímco historie je neosobní a bývá pokládána za objektivní skutečnost. Je pravda, že paměť bývá zkreslena osobním vnímáním událostí, to však ještě neznamená, že nám nemůže sdělit relevantní informace. Sice si „pamatujeme především dobro, které jsme činili, a zlo, které jsme trpěli...“ [Todorov, 1998a: 38], to ale neznamená, že nedokážeme podat pravdivé informace o tom, co se děje kolem nás. Jinými slovy řečeno: „je pravda, že oko nemůže vidět sebe sama, to mu však nebrání, aby dobře nevidělo kolem sebe.“ [tamtéž: 39]

Paměť se zaměřuje více na detaily a konkrétní případy, historie se naproti tomu věnuje spíše abstrakci a zobecněním. Neměli bychom se tedy dohadovat o tom, který z těchto dvou přístupů je lepší, ale uvědomit si, že na základě studia obou oblastí můžeme dosáhnout objektivního obrazu událostí minulých.

Todorov poukazuje i na další důležitou otázku spojenou s pamětí, a tou je možnost jejího zneužívání. Dvacáté století a s ním spojené totalitní režimy

ukázaly, že hrozba vymazání paměti je opravdu reálná. Určitě můžeme namítnout, že snahy o přeměny paměti tu byly odjakživa. Držitelé moci vždy měli tendenci s pamětí manipulovat. Avšak tyto snahy se týkaly vždy jen oficiálních pamětí a mnoho ostatních forem tak přežilo (např. ústní vyprávění, poezie...). Totalitní režimy ale postavily kontrolu informací na první místo a tohoto úkolu se zhostily opravdu systematicky. Bohužel, už ze samé podstaty věci nejsme schopni říci, nakolik byly režimy ve svém snažení o vymazání či změnu paměti úspěšné. Jsme schopni rozeznat pouze ty případy, kdy se jim to nepodařilo. Jakékoliv snahy o odpor a zachování paměti byly vysoce ceněny. Přestože si to plně neuvědomujeme, i toto úsilí může mít za následek ohrožení paměti. „Paměť by zde již neohrožovalo vymazávání informací, ale jejich přebytek. Tímto méně drsným způsobem, jenž je v posledku účinnější, protože nebudí náš odpor a činí z nás naopak dobrovolné činitele pochodu směrem k zapomnění, by tak demokratické státy vedly své obyvatele k těmž cíli jako totalitní režimy, tj. k vládě barbarství.“ [Todorov, 1998b: 93]

Další hrozbou, kterou bychom měli vzít v potaz, je samotné využívání paměti. Velmi často minulé události slouží k ospravedlnění těch současných. Utrpení, ke kterému došlo kdysi dávno, je nyní zdrojem moci a výsad těch, kteří byli utlačováni. Války se vedou ve jméno dávno padlých. Přitom utiskované skupiny neustále poukazují na svou minulost a staví se tak znovu a znovu do role obětí.

Abychom zabránili zneužívání paměti, je třeba si uvědomit, o jaký typ paměti se jedná – Todorov rozlišuje mezi pamětí doslovnou a příkladnou. O doslovnou paměť jde tehdy, stává-li se minulost platným principem jednání v přítomnosti. Pokud je tato paměť dovedena do krajní podoby, přináší rizika. Naopak paměť příkladná by měla být potencionálně osvobozující. S její pomocí

bychom měli vzpomínky vzájemně porovnat a vzít si z nich ponaučení, které jsme schopni zužítkovat v přítomnosti. A přesně tímto způsobem bychom měli k paměti přistupovat.

1.4 Jacques le Goff – paměť versus historie

Dalším z významných autorů, zabývajících se otázkou paměti, je francouzský historik Jacques le Goff. Ve svém díle „Paměť a dějiny“ zdůrazňuje rozdíl mezi pojmy paměť a historie, které bývají někdy zcela ztotožňovány. Historií je rozuměno jisté uspořádání dějin, které může podléhat různým např. politickým či společenským strukturám (v tomto ohledu autor připomíná relativně nový obor, tzv. historie historie, jejímž cílem je vymanit se z těchto manipulací). Paměť pak tvoří surovinu, ze které historie čerpá. Ovšem nesmíme zapomenout, že i paměť může být mnohdy předmětem manipulace, aniž bychom si to vůbec uvědomili. Paměť nám také nepředkládá čistou znalost minulosti, ale pouze představu, kterou člověk o dané historické situaci má. Je to pouze jakýsi obraz, který může být ovlivněn subjektivními aspekty.

Dále se autor věnuje paměti v jednotlivých historických obdobích od pravěku až po současnost: „Ve společnostech bez písma se kolektivní paměť utváří kolem tří podstatných okruhů zájmu: jednak je to kolektivní identita skupiny, jež se zakládá na mýtech, zejména na mýtech počátků, dále prestiž vládnoucích rodů, která je vyjádřena genealogiemi, a konečně technické vědění, jež se předává praktickými formulami silně ovlivněnými náboženskou magií.“ [Le Goff, 2007: 74]

Velký vliv na proměnu kolektivní paměti měl zrod písma. Paměť se tak díky písmu rozvíjela hned ve dvou směrech. Prvním jsou písemně

zaznamenané události v podobě různých památníků, druhým pak dokumenty (v tomto případě se dokumenty rozumí jakýkoliv materiál, který byl určen k zaznamenávání písma – tedy i různé destičky, kůže, pergamen...), jejichž hlavní funkcí byla komunikace napříč časem i prostorem. Zároveň tento způsob zaznamenávání umožnil informace uchovávat a znovu je i přezkoumávat.

Za velmi specifickou můžeme považovat tzv. královskou paměť. Vládcům často nechávali zaznamenávat historické události, které oslavují jejich hrdinské činy. A právě zde můžeme podle Le Goffa nalézt rozhraní, kde se paměť stává historií.

Ve středověku dochází k výrazné proměně této paměti, resp. paměti utvářené vůdčími vrstvami, a to v důsledku rozšíření křesťanství. Dochází ke christianizaci paměti, která je nyní spojena hlavně s rozvojem vzdělávání, jenž je v této době výsadou především klášterů. „Z více historického hlediska se křesťanské učení staví jako Ježíšova paměť, tradovaná řetězcem apoštolů a jejich následovníků. Pavel píše Timoteovi: „A co jsi ode mne slyšel před mnoha svědky, svěř to věrným lidem, kteří budou schopni učit zase jiné.“ Křesťanské učení je pamětí a křesťanský kult jejím ožíváním.“ [Le Goff, 2007: 85]

Pod vlivem křesťanství se stěžejní stává vzpomínka na zesnulé. Jména mrtvých jsou zaznamenávána do mešních kánonů, slouží se mše za zesnulé a vzniká i svátek památky zesnulých, který přetrvává až do současnosti. Za zmínku z období středověku stojí i tzv. feudální paměti, které zaznamenávají vlastníky půdy.

Společně s renesancí nastává další zlom ve vývoji paměti. Vynález knihtisku umožnil přístup k velkému množství informací, které není v lidských silách si zapamatovat. Důsledky tohoto vynálezu se však nejvíce projeví až

o pár století později: „Osmnácté století, jež přináší knihtisk a nové techniky uchovávání paměti, v Evropě znamená konec starého světa. Prostřednictvím knih pohltní společenská paměť v několika desetiletích celý starověk, dějiny velkých národů, zeměpis...” atd. [tamtéž: 95]

S příchodem 19. století pak stoupá i tendence připomínat významné události v podobě státních svátků. S tímto trendem ovšem roste i snaha s pamětí manipulovat a o některých „nepříjemných“ událostech se zkrátka nemluví, nepíše (cenzura). Mimo jiné vzrůstá i obliba upomínkových předmětů (mince, známky), památníků a pamětních desek. Hojně vznikají také národní archivy, muzea a knihovny.

20. století pak charakterizuje tzv. „lístková paměť“ – obsahy knihoven a archivů jsou již tak rozsáhlé, že není možné je pojmout v rámci individuální paměti. Dochází tedy k vytváření rejstříků a kartoték. Další revoluci paměti pak můžeme zaznamenat ve vzniku elektronických médií, která umožňují nejen dokonalejší uchovávání informací, ale také snadnější přístup k potřebným datům a jejich následné zpracování. Všechny tyto technologické pokroky vedou k proměně kolektivní paměti. To má samozřejmě i za následek změny v přístupech ke zkoumání této problematiky. Projevy minulosti se zkoumají nejen zachycené v textech, ale i obrazech, rituálech, slavnostech, lidové tvorbě atd. Studují se místa kolektivní paměti, mezi které patří krom zmiňovaných archivů a knihoven také hřbitovy, různé stavby, památníky apod.

Stejně tak jako analýze paměti v jednotlivých historických obdobích, věnuje se Le Goff i podrobné analýze historie. Tu si zde dovolím vynechat, neboť pro téma této práce není analýza dějin z hlediska historie nezbytná.

1.5 Jan Assmann – koncept kulturní paměti

Německý egyptolog Jan Assmann (*1938) je jedním z nejvýznamnějších současných myslitelů, který se otázkou paměti zabývá. Od Halbwachse přebírá koncept paměti jako společenského fenoménu, ale zároveň ho doplňuje o různé typy paměti.

Rozeznává *mimetickou paměť*, kterou spojuje s nekodifikovaným jednáním, které se učíme skrz nápodobu, *paměť věcí*, do kterých vkládáme své vzpomínky, dále *komunikativní paměť*, jež v sobě zahrnuje vzpomínky na nedávnou minulost, a která je založena na interakci s ostatními (příkladem komunikativní paměti je např. generační paměť). Posledním a asi nejvýznamnějším typem paměti je pro Assmanna *kulturní paměť*. Ta v sobě víceméně nese prvky předešlých pamětí, ale zároveň tvoří rozsáhlý, většinou institucionalizovaný systém. Spadají sem různé rituály, svátky, pamětní desky, chrámy, modly, atd. Hlavním rysem těchto projevů kulturní paměti je fakt, že na rozdíl od předchozích typů paměti, tyto překlenují časový horizont, „neboť implicitní index času a identity se jejich zásluhou stává explicitním.“ [Assmann, 2001: 24]

Důležitým tématem je pro Assmanna mimo jiné i role písma při formování kulturní paměti. Na tomto místě můžeme nalézt jistou analogii k tématu této práce, proto se zde na chvíli zastavím.

Tvrzení, že národy, které nedisponují písemnými památkami, nemají historické vědomí či žádné dějiny, bylo vyvráceno konceptem orální historie. Přesto je vliv písma na proměny paměti zásadní. „Minulost nevzniká sama od sebe. Je výsledkem kulturní konstrukce a reprezentace.“ [tamtéž: 80] Přičemž hlavními postupy kulturní reprodukce je opakování a interpretace. Právě skrz tyto dva úkony dochází k zpřítomňování minulosti. A právě ve společnostech

bez písma je opakování zcela nezbytné. Jednotlivé rituály, písně, balady atd. jsou reprodukovány znovu a znovu, stále na základě téhož schématu. Není tu žádný prostor pro změnu. Naopak písemnosti svou povahou vyžadují inovace. Tím, že jsou informace zapsány, předpokládá se, že zůstanou i uchovány a není tedy potřeba si je znovu opakovat. A tím paradoxně mohou upadnout v zapomnění. „Smysl žije pouze v oběhu a rituály jsou formou oběhu. Naproti tomu texty samy o sobě ničím podobným nejsou; prostředkem oběhu se stávají až tehdy, když samy cirkulují. Pokud se jich přestane užívat, mění se z nádoby smyslu v jeho hrob a pouze interpret jej může – uplatněním hermeneutických umění a komentáře jakožto média – znovu přivést k životu.“[tamtéž: 82]

Proto je v rámci textů vyžadováno, aby byly inovativní, přicházely se stále novými myšlenkami a umožňovaly tak systematickou evoluci myšlenek a revoluci vědění.

Zvláštním případem je kanonický text. Ten, jakožto posvátný a nedotknutelný, vyžaduje doslovné předávání. Tím, že ztělesňuje normativní hodnoty společnosti, vyžaduje interpretaci a tedy i třetího účastníka. Společně s kanonickými texty tak vznikají i interpretační instituce, které jsou zcela nezávislé na ostatních institucích.⁴ Vzhledem k tomu, že se jedná o neustálé opakování, které netoleruje žádné odchylky, představuje kánon jakési pokračování rituální koherence v podobě písemného média.

Vrátíme-li se však k ostatním textům, které umožňují kritické čtení a vlastní interpretace, tak „v rámci písemné kultury a textové koherence se kulturní paměť ustavuje především jako zacházení s fundujícími texty: výklad, napodobení, výuka a kritika.“ [tamtéž: 91]

⁴ Kanonický text se tak stává nástrojem sociální diferenciace a vytváří novou třídu elit.

1.6 Jeffrey Olick – koncept dvou kultur

V souvislosti s problematikou paměti bývá v poslední době také velmi často zmiňován profesor sociologie a historie ve Virginii, Jeffrey K. Olick.

Mezi jeho hlavní oblasti zájmů patří krom kolektivní paměti také kritická teorie či zájem o situaci v poválečném Německu.

Z jeho hlavních publikací můžeme jmenovat např.: *In the House of the Hangman: The Agonies of German Defeat, 1943-1949* (Chicago 2005); *The Politics of Regret: On Collective Memory and Historical Responsibility* (Routledge 2007); nebo sborník textů, na jehož editaci se podílel: *The Collective Memory Reader* (Oxford 2011).

Olick zdůrazňuje, že otázka kolektivní paměti není pouze sociologický či historický problém, ale je též relevantní v politickém kontextu. Ve svých teoriích v mnohém navazuje na Halbwachse, ale zároveň zdůrazňuje i individualistický přístup k paměti. Ačkoliv je Halbwachs zastáncem kolektivní paměti v tom smyslu, že paměť by bez skupin zkrátka neexistovala, vzpomínajícím subjektem je i v jeho teorii vždy a pouze jedinec. Tuto tezi dále rozvíjí Olick s tím, že toto je důvod, proč nemůžeme jedince z těchto teorií paměti vynechat. Teoretické přístupy k paměti přirovnává k přístupům v rámci kultury. Kulturu můžeme vnímat jako subjektivní kategorii významů, které vznikají v lidské mysli, a nebo naopak jako veřejně dostupné vzorce symbolů objektivizující se ve společnosti. Výhodou je, že v této oblasti byl výše nastolený problém dichotomie „kolektivní“ versus „individuální“ již diskutován. Konkrétně „politická kultura“ byla tradičně vnímána ve smyslu pečujícího prostředí spíše, než veřejně dostupných myšlenek a symbolů. V oblasti empirických výzkumů byly používány především metody dotazování, které si kladly za cíl odhalit zdroje sociálních vzorců. Výsledky těchto výzkumů však

nejsou nic jiného, než názory a postoje jednotlivců, na jejichž základě se vytváří všeobecný pohled na společnosti či jednotlivé skupiny. V současnosti se objevuje nový přístup, jehož cílem je definovat kulturu ne pouze jako subjektivní hodnoty a postoje, ale spíše v širším měřítku, jakožto symbolickou dimenzi veškerých sociálních situací. Společně s tímto novým přístupem se radikálně proměňují i metody výzkumu. Místo klasického dotazování zde nastupuje hloubková analýza, metody pozorování a interpretace na základě vlastních termínů. Díky tomu je možné odhalit rozdíly mezi celkovým (skutečným) názorem a „veřejným míněním“.

Stejně chce Olick přistupovat i k problematice kolektivní paměti. V tomto směru rozlišuje shromažďovanou paměť (collected memory) a paměť kolektivní (collective memory). V prvním případě se jedná vždy o souhrn vzpomínek jednotlivců bez ohledu na to, zda se jedná o členy nějaké skupiny či nikoliv. Vzpomínající subjekt je pouze individuum. Ovšem ve společnosti existují i nadindividuální jevy, pro které tento typ paměti neposkytuje uspokojivé vysvětlení (např. mytologie, tradice, atd.), a proto je nezbytná i perspektiva kolektivní paměti. Nejedná se však o dva zcela rozdílné fenomény, ale o vzájemně se doplňující části, které společně dávají jeden celek. Olick proto navrhuje přistupovat ke kolektivní paměti jako k široké škále mnemotechnických postupů, které jsou výsledkem neurologických, kognitivních, osobních i společenských procesů. [Olick, 1999]

1.7 Kolektivní paměť ve schématu AGIL

Se zcela novou koncepcí u nás přichází Šubrt s Pfeiferovou, inspirování sociologií vědění (viz Berger, Luckmann: 1999), přičemž se zaměřují především na historické vědomí, kterým disponují „obyčejní lidé“. Sociologii vědění však výrazným způsobem doplňují o perspektivu systémové teorie. Historické vědomí je zde chápáno „nejen jako soubor znalostí, dojmů a představ o minulosti, nýbrž především jako vědomí určitých souvislostí (resp. kontinuity, diskontinuity a změny) mezi minulostí (ukládanou do kolektivní paměti), přítomností a budoucností; jako vědomí, které spoluvytváří postoje lidí k současnosti a budoucnosti.“ [Šubrt, 2010: 21]

Historické vědomí je utvářeno čtyřmi základními komponentami. Těmi jsou prožité historické zkušenosti (zde je zahrnuta i interpersonálně předávaná zkušenost), ideologie (především státní a politické), vědění produkované v rámci dějepisectví a historické vědy, a kolektivní paměť. Na tyto komponenty následně autoři aplikují schéma AGIL, které vytvořil Talcott Parsons v rámci systémové teorie. Aby se nějaký systém mohl reprodukovat, je třeba, aby byly zajištěny následující funkce: adaptace (A), dosažení cílů (G), integrace (I) a zachování latentních vzorců v kultuře (L). Komponenty utvářející historické vědomí jsou pak do systému zařazeny podle následujícího schématu (viz Obrázek 1), přičemž adaptací je zde chápáno definování aktuální situace v závislosti na určité historické události. Cíle jsou pak spojeny s výběrem témat, která představují oporu pro legitimační mechanismy. K integraci dochází skrz historický výklad, který je prezentován jakožto koherentní a logicky uspořádaný celek. Udržování latentních vzorců kultury má pak na starosti kolektivní paměť.

Historické vědomí	
A	G
Prožitá historická zkušenost	Ideologický výklad historie
Kolektivní paměť	Dějepisectví, historicko-vědní poznání
L	I

Obrázek 1

Zdroj: Šubrt, 2010: 27

Po rozčlenění komponent historického vědomí na základě jednotlivých funkcí může tato analýza pokračovat přiřazením a rozčleněním dalších funkcí jednotlivých komponent - stále podle stejného schématu AGIL. Konkrétně Šubrt s Pfeiferovou dělí dále komponentu kolektivní paměť následujícím způsobem (viz Obrázek 2) tak, že pod adaptací vidí schopnost kolektivní paměti revidovat a aktualizovat vzpomínky na základě požadavků přítomnosti. Dosahování cílů je zajištěno prostřednictvím stanovení dominantní paměti tak, aby vybrané vzpomínky sloužily k legitimizaci minulosti, a tím upevňovaly kolektivní identitu. Integrace je zahrnuta v sociálních rámcích paměti, které umožňují organizaci vzpomínek v čase a jejich následné lokalizování. Udržování latentních kulturních vzorců je dosaženo pomocí tradice a zvyků v rámci mezigeneračního předávání.

Kolektivní paměť	
A	G
Aktualizace a rekonstrukce	Stanovení dominantní paměti
Přenos tradice	Konstrukce rámců paměti
L	I

Obrázek 2

Zdroj: Šubrt, 2010: 27

Vztah historického vědomí vůči kolektivní paměti autoři této teorie chápou ve vzájemné závislosti, analogicky k počítačovým programům a počítačové paměti: „Počítačové programy jsou závislé na počítačové paměti, která je bází, v níž jsou uloženy. I když tyto programy mohou existovat také bez dat, pokud mají získat nějaký obsah, jsou pro ně data uložená v databázích nezbytná. A obráceně: data uložená v databázích počítačových pamětí mohou rovněž existovat sama o sobě, ale pracovat s nimi se dá vždy jen prostřednictvím určitého programu.“ [Šubrt, 2010: 26/27]

Tato teorie umožňuje pohled na danou problematiku ze zcela nové perspektivy, a tím nám dovoluje blíže poznat a charakterizovat vztah mezi historickým vědomím a kolektivní pamětí. Zároveň nám tato teorie umožňuje nahlížet na tento problém jako na celek a zkoumat kolektivní paměť a historické vědomí ve vzájemných závislostech, ne jako samostatné a spolu nesouvisející prvky.

2 EMPIRICKÉ VÝZKUMY KOLEKTIVNÍ PAMĚTI

2.1 Odkaz francouzských sociologů

Jak již bylo řečeno v předchozí části, problematice kolektivní paměti není v sociologii věnována taková pozornost, jako jiným otázkám. To se samozřejmě odráží i v empirických výzkumech, kterých je v této oblasti, v porovnání s ostatními sociologickými okruhy, minimum. Větší pozornost upoutal ve Francii Pierre Nora s již zmiňovaným konceptem *Les lieux de mémoire* (1984 – 1992), ve kterém analyzuje místa paměti. Dovolím si tvrdit, že právě toto dílo inspirovalo mnohé další francouzské autory, kteří na něj navázali, a Francie se tak stala kolébkou teorií paměti (krom uvedených autorů můžeme dále připomenout např. Gérarda Namera⁵, Danièle Hervieu-Léger⁶, Paula Ricoeura⁷, Marie-Claire Lavabre či Françoise Mayer).

V kontextu empirických výzkumů kolektivní paměti se setkáváme s různými přístupy k této problematice. Většina výzkumů se zaměřuje spíše na historii a historické vědomí. Nejčastěji se zjišťuje pohled na konkrétní události a na to, jakou hrají roli v našem současném životě. V této souvislosti se nejčastěji zkoumá pohled vybrané skupiny (velmi často národa) na vybranou historickou událost.

Konkrétně výše zmíněná Françoise Mayer, která mimo jiné pracovala několik let jako ředitelka pražského CEFRES⁸, se zabývala výzkumem kolektivní paměti Čechů a jejich postojem ke komunismu [Mayer, 2009]. Ve

⁵ Namer Gérard, 1987. *Mémoire et société*; Namer Gérard, 2000. *Halbwachs et la mémoire sociale*

⁶ Hervieu-Léger Danièle, 1993. *La Religion pour mémoire*.

⁷ Ricoeur Paul, 2000. *La mémoire l'histoire, l'oubli*.

⁸ Centre de recherches en sciences sociales – Ústav pro výzkum ve společenských vědách

svém díle se zaměřila na vnímání komunistické minulosti, jakým způsobem se tato minulost podílí na utváření identity. Dále se ptá, proč nás tato minulost neustále provází i nyní a neopustila nás ani více jak 20 let po pádu komunismu v Čechách.

2.2 Výzkumy v České republice a na Slovensku

I tak výzkumů na téma kolektivní paměť není v České republice mnoho. Velmi často se jedná spíše o jednotlivé otázky pokládané v rámci výzkumů veřejného mínění, než o samostatný projekt. Jako příklad můžeme uvést výzkumy CVVM (Centrum pro výzkum veřejného mínění), kde se pravidelně v rámci výzkumu „Naše společnost“ zjišťuje postoj Čechů k různým historickým obdobím. Pokládány jsou otázky typu: „Které historické období považujete za vrcholnou dobu českých dějin?“ či „Kdo podle Vás byl nebo je největší českou osobností – ať už v minulosti nebo v současnosti?“ [Dimitrová, 2007a]. K dalším výzkumům z dílny CVVM, související s otázkou kolektivní paměti, patří i výzkum „Vztah Čechů ke státním svátkům.“ [Dimitrová, 2007b]

V této souvislosti bychom mohli zmínit i anketu Největší Čech, kterou uspořádala Česká televize v roce 2005. Cílem této ankety bylo podle ČT „zvolit osobnost, která je dle mínění většiny hlasujících největší osobností naší historie i současnosti. Může to být kdokoliv, kdo se narodil, žil nebo působil na území Čech, Moravy a Slezska, a kdo se zasloužil o společenství žijící na tomto území a významně ovlivnil jeho život.“

Výsledky této ankety se víceméně shodují s výsledky CVVM – na prvních třech příčkách se umístili Karel IV., T.G.Masaryk a Václav Havel.

Za zmínku stojí i výzkum, který probíhal v letech 2003-2005 na Slovensku pod záštitou Ústavu politických vied SAV. „Celková koncepcia úlohy bola zameraná na prehĺbovanie poznania jednotlivých komponentov formovania súčasného spoločenského vedomia v ich širšom historickom kontexte identifikovaním a vyhodnotením procesov kontinuity, diskontinuity a nových prvkov v politickom myslení na Slovensku.“ [Pekník, 2006: 7]

Cílem výzkumu bylo také analyzovat vzájemný vztah tradic, inovací a nových faktorů ve slovenském politickém myšlení a jejich vliv na formování slovenské politiky po roce 1989. Data byla sbírána formou standardizovaného rozhovoru a do výzkumu bylo zařazeno 2 221 respondentů. Krom faktických otázek ze slovenské historie byli respondenti dotazováni i na názory, týkající se vzniku samostatného Slovenska, vztahů mezi Čechy a Slováky, hodnot společnosti, významných osobností atd.

Pokud se vrátíme zpět do České republiky, asi nejvýznamnějším výzkumem v současné době v této oblasti je projekt „Sociologický výzkum historického vědomí obyvatel České republiky“. V roce 2009 získal tento projekt podporu Grantové agentury ČR. Cílem projektu je v průběhu tří let na základě empirického výzkumu (za použití kvalitativní, tak i kvantitativní metodologie) „zachytit vnitřní skladbu historického vědomí, analyzovat struktury, v jejichž rámci je toto vědomí formováno a reprodukováno, identifikovat faktory, které se na jeho utváření podílejí.“ [Šubrt, 2010: 7]

Výzkum probíhá ve třech ročních etapách, přičemž v prvním roce se za použití metody focus groups zmapoval terén a získaly se podklady pro vytvoření dotazníku, který byl použit v druhé části výzkumu. Ta proběhla relativně nedávno a výsledky nebyly dosud publikovány. V třetí etapě bude

opět následovat použití focus groups tak, aby získané informace doplnily získaná data z dotazníkového šetření a pomohly při jejich interpretaci.

První část výzkumu, která proběhla pomocí kvalitativní metodologie za použití metody focus groups, přinesla zajímavé poznatky⁹. V rámci skupin proběhly diskuse jak se zástupci obecné populace (celkem třináct diskusních skupin), tak i s odborníky, v tomto případě učiteli dějepisu (čtyři diskusní skupiny). Z diskusí vyplynulo, že zájem o historii není v naší populaci velký a tomu odpovídají i znalosti historie. Pokud už se někdo o historii zajímá, jedná se spíše o nějakou dílčí oblast, nikoliv o historii jako celek, přičemž nejčastějším zdrojem informací jsou filmy z daného období (oblíbené jsou filmy především z období druhé sv. války a období Ludvíka XIV.) a literatura (E.M.Remarque, Umberto Eco). Větší zájem je taktéž o období, která dotazovaní znají z vyprávění svých předků, nejčastěji se jedná o druhou světovou válku, období socialismu nebo období první republiky.

V průběhu dotazování se též objevily různé názory na dějiny. Ty bývají nejčastěji vnímány jako zákonitý proces, ve kterém spolu jednotlivé události souvisejí. Byla taktéž zmíněna i víra v pokrok, která ovšem odkazuje spíše k technologickému vývoji a je spojena s kumulací znalostí. Hlavním hybatelem dějin jsou v první řadě lidé a jejich činy, především v souvislosti s boji o moc a ekonomické statky.

Důležitý je i fakt, že respondenti vnímají různé výklady dějin a upozorňují na to, že obraz naší minulosti se mění společně s tím, kdo je zrovna u moci. [Šubrt 2010: 61]

S tímto problémem se pojí i obava ze zneužívání historických událostí ve prospěch mocenských zájmů, kdy jsou jednotlivé historické události

⁹ Výsledky výzkumu: viz Šubrt, 2010: str. 59-70

překrucovány a vytrhávány z kontextu tak, aby vyhovovaly politickým záměrům. V této souvislosti jsou zdůrazněny výhody internetu, který nabízí velké množství informací. Nejdůležitější médium však představuje televize jakožto hlavní zdroj informací. Přesto se objevují i názory, že výklad v rámci médií je zkreslený, tendenční a neobjektivní.

Televize a následně internet slouží jako hlavní zdroj informací i učitelům dějepisu, i když zde by se mohlo předpokládat, že tito odborníci budou vyhledávat spíše relevantní informace z odborných zdrojů.

2.3 Možné problémy v rámci empirických výzkumů, aneb *historické vědomí versus kolektivní paměť*

Domnívám se, že jedním z důvodů, proč je výzkumů kolektivní paměti poskrovnu, je právě problém s operacionalizací hlavního pojmu. Velmi často bývá pojem kolektivní paměť ztotožňován s historickým vědomím. To, že se nejedná o totéž, jsme si ukázali už v teorii Pfeiferové a Šubrtů, kde jsme kolektivní paměť označili za komponentu historického vědomí, která se podílí na jeho utváření.¹⁰

Trochu jiný postoj zaujímá M. Hroch, který rozlišuje hned tři roviny přežívání a působení informací z minulosti. Na první úrovni se jedná o historické povědomí, do kterého jsou zahrnuty představy o minulosti, ve většině případů vágní a mlhavé. Tyto představy nejsou statické, ale neustále se proměňují a mohou být na základě různých podnětů aktualizovány. Tuto hladinu historického vědomí (či také nevědomí) nelze prakticky relevantně zkoumat, její obsah je možné pouze odhadovat. Druhou rovinu představuje

¹⁰ Viz str. 25– kapitola 2.7: Paměť ve schématu AGIL

historické vědomí, které by se dalo charakterizovat jako soubor vědění a představ o minulosti v jejich souvislostech s přítomností a budoucností. Třetí sférou je kolektivní paměť, která je podobou historického vědomí: „Kolektivní paměť rozumím aktualizované, verbalizované a obvykle také institucionalizované složky, informace, které ze souboru, z „entity“ historického vědomí vybírají jistý fragment minulých událostí.“ [M.Hroch in Šubrt, 2010: 32]

M.Hroch se pak zabývá problémy, které vznikají při zkoumání historického vědomí. Dle něj není možné toto vědomí zkoumat přímo (např. pomocí dotazování jedinců na dějiny a historické znalosti), neboť tím se zkoumá právě jen paměť. Při výzkumu historického vědomí je nutné zaměřit se spíše na zdroje, které historické vědomí vytvářejí (patří sem historická věda a její popularizace v médiích, školní výuka, publicistika, mobilita spojená s cestováním, umělecké zpracování minulosti a neformální předávání v rámci rodiny a dalších skupin).

Pokud se rozhodneme zkoumat kolektivní paměť, musíme se vypořádat hned s několika komplikacemi. Nejdříve si musíme definovat, co pro nás kolektivní paměť znamená, což může být v kontextu s výše popsány teoriemi poněkud problematické. Pokud pominu vymezení se od jiných pojmů, jako je právě historické vědomí, přesto si nemůžeme být stoprocentně jisti, že to, co zkoumáme, je výsledkem kolektivní paměti. Konkrétně mám na mysli problém, na který poukázal J. Olick, totiž vztah „kolektivního“ a „individuálního“. V rámci klasických výzkumů máme tendence zobecňovat a výsledky prezentovat souhrnně, jako závěry platné pro celou společnost, popř. vybrané skupiny. Pokud by platilo tvrzení, že jednotlivci společně ve vzájemných

interakcích vytvářejí systémy (tedy i kolektivní paměť), které je svým rozsahem přesahují¹¹, pak by tyto metody nemusely být tak problematické. Pokud však existuje, říkáme tomu třeba „nezávislá kolektivní paměť“, jakožto samostatná entita, která působí na jedince, nemuselo by být užití klasických metod zcela vhodné, neboť v tomto případě budeme zkoumat jakési veřejné mínění o kolektivní paměti, ale již nemusíme postihnout podstatu kolektivní paměti jako takové.

Netvrdím, že výzkum kolektivní paměti není možný, jen musíme vzít v úvahu veškeré souvislosti a při interpretaci dat být poněkud obezřetní.

¹¹ srovnej s BERGER, LUCKMANN ,1999: *Sociální konstrukce reality*.

3 MÉDIA V SOCIOLOGICKÝCH TEORIÍCH

Jelikož tato práce si mimo jiné klade za cíl spojit kolektivní paměť s problematikou médií, chtěla bych v této kapitole stručně shrnout některé základní poznatky z mediální oblasti.

Média hrají v našem životě důležitou roli - ať si to připouštíme či nikoliv. Jsou součástí všedního života a setkáváme se s nimi víceméně na každém kroku. Vyhnout se jim je v soudobé společnosti prakticky nemožné. Média vznikala jako nástroj komunikace a sloužila k předávání informací. Jejich význam se velmi rychle zvyšoval a nyní oslovují celé masy.

Jak píše již Giddens ve své Sociologii – „média nejsou pouhou formou zábavy, ale „ovlivňují i mnohé jiné formy našeho sociálního chování. Sdělovací prostředky jako noviny a televize významným způsobem formují naše zkušenosti a veřejné mínění – nejen proto, že specifickými způsoby ovlivňují naše postoje, ale i proto, že jsou přístupovou cestou ke znalostem, na nichž závisí mnohé formy sociální činnosti.“ [Giddens, 2005: 360]

Média tak nejsou pouhým zdrojem informací či prostředkem zábavy. Mají schopnost ovlivnit – říkají nám, co je důležité a aktuální, jakými tématy bychom se měli zabývat. Jsou klíčem ke slávě a postavení. Tím, že nám prezentují hodnoty, kterých bychom se měli snažit dosáhnout, nás vedou k tomu, jací bychom měli být. Vymezují také pojem „normálnosti“ a to, co do něj nespadá, bývá pak veřejností odsuzováno.

A právě myšlenka, že média mají moc ovlivňovat své konzumenty, se stala předmětem velkého množství teorií. Některé z těchto teorií byly již dávno překonány, jiné mají své příznivce dodnes. Tato práce je zaměřena především

na kolektivní paměť a média ve vztahu k ní. Nicméně, abychom mohli pochopit vliv, který média v této oblasti mohou mít, bylo by vhodné nastínit si zde některé z jejich základních teorií.

3.1 Masová média

Než se těmito teoriím médií budu věnovat více, je nezbytné definovat, co to média vlastně jsou. Ve svém původním významu představuje médium jakéhosi zprostředkující činitele, v tomto případě můžeme za média považovat veškeré nástroje umožňující komunikaci. Prvním takovýmto nástrojem, pomineme-li rané formy dorozumívání, byla řeč, následně se přidalo písmo. Společně s tím, jak se tyto nástroje komunikace rozvíjely, rozvíjely se i způsoby jejich předávání.

V dnešní době se pod označením „média“ nejčastěji skrývají média masová. Tato média nejsou nástrojem interpersonální komunikace, nýbrž umožňují komunikovat s velkými skupinami, masami. O masách můžeme mluvit proto, že se v rámci skupiny nejedná o konkrétní jedince, ale o anonymní příjemce sdělení, kteří pouze splňují vybrané charakteristiky (např. příslušnost k vybrané společenské vrstvě, etniku, národu, reprezentanti vybraného životního stylu atd.). Pro masová média je příznačná jejich dostupnost víceméně neomezenému množství adresátů. Zároveň jsou tato média velkým množstvím příjemců reálně využívána. Aby to bylo možné, musí média disponovat technickým zázemím, nabízené obsahy musí být srozumitelné v rámci široké společnosti a informace musí být taktéž aktualizovány a obměňovány. [Bednařík, Jiráček, Köpplová, 2011: 15]

„Masovými médii jsou tištěná média (a s nimi se do tohoto typu sociální komunikace dostávají jednotlivé zobrazovací techniky, např. dřevoryty, mědiryty, litografie ad. nebo později fotografie), později film, dále rozhlasové a televizní vysílání a v poslední době také veřejně dostupná sdělení v prostředí internetu.“ [tamtéž: 16]

Zkoumám-li vliv médií na formování kolektivní paměti, mám na mysli především tato masová média. Tedy takový typ médií, který dokáže působit na velké skupiny příjemců.

3.2 Teoretické přístupy ve studiu médií

Při studiu médií můžeme narazit na dva základní proudy. [Jirák, Köpplová, 2007]

Jako první se ve třicátých a čtyřicátých letech dvacátého století začíná objevovat *Teorie masové komunikace*, která čerpá především ze sociologie (výzkumy P. Lazarsfelda) a politologie (např. dílo P.Lippmanna: *Public Opinions*), a zaměřuje se na média samotná. Pro výzkum je v tomto směru důležitý tzv. Přenosový model, kdy zkoumáme cestu od původce sdělení až k jeho příjemci. Typickou teorií, řadící se do této kategorie, je teorie zázračné střely, někdy označována jako teorie tetovací jehly. Víceméně koresponduje s Millsovým pojetím teorie masové společnosti. Klade důraz na vliv médií a předpokládá, že podnět vyslaný skrze média bude jednotně vnímán a vyvolá jednotnou reakci u publika (inspirováno Darwinovou teorií a psychologii). „Po vypuknutí války se objevila obecná víra ve velkou sílu masové komunikace.

O médiích se myslelo, že jsou schopna tvarovat veřejné mínění a přiklánět masy podle přání komunikátora téměř ke každému názoru.“ [DeFleur: 174]

Mediální studia (někdy též *mediologie*) se objevují v 60. letech jako reakce na selhávající teorie masové komunikace. Jsou založena na literární teorii a předmětem jejich zkoumání je především sdělení, obsah. Důraz je pak kladen i na samotné publikum, neboť záleží na něm, jak si sdělení vyloží. Setkáváme se zde s pojmem „smrt autora“, který odkazuje na to, že význam sdělení vzniká při jeho čtení, nikoliv při jeho tvorbě. Ne všichni si totiž sdělení vysvětlují stejně. Jeho pochopení záleží krom jiného i na našich hodnotách či socio-ekonomickém statusu.

Přibližně v posledních patnácti letech pak vzniká nový, *holistický přístup*, který kombinuje oba dva předchozí směry. Jeho hlavním předmětem zájmu jsou tři složky. První je produkce sdělení, kdy se ptáme, jak sdělení vzniklo a kdo za ním stojí. Další složkou je samotné sdělení. Zde odhalujeme jeho strukturu a zjišťujeme, co je jeho obsahem. Poslední složku představuje publikum. V tomto případě je podstatné, jak danému sdělení rozumí jeho příjemci.

3.3 Přístup k médiím dle klasických sociologických paradigmat

Krom tohoto rozdělení můžeme na média pohlížet i prizmatem klasických sociologických paradigmat. V. Zázravská např. rozděluje teorie účinků masové komunikace na základě těchto tří směrů: behaviorismus, symbolický interakcionismus a strukturní funkcionalismus. [Zázravská, 2005]

3.3.1 Behaviorismus

Behaviorismus vychází ze vztahu podnět \Rightarrow reakce. Zkoumá jasné pozorovatelné stimuly, které jsou zdrojem následné reakce. Z hlediska studia médií můžeme tuto teorii aplikovat tak, že média označíme jako zdroj, který vysílá podněty a tím vyvolá u publika požadovanou reakci. Např. Teorie zázračné střely.

3.3.2 Symbolický interakcionismus

V tomto případě je kladen důraz na interakce, které definují samotnou společnost. Právě skrze interakce s ostatními realizujeme sociální jednání a jeho interpretace. Důležité je zde hledisko subjektu. Patří sem různé teorie sociálních vztahů – např. Teorie dvoustupňového toku informací, kdy tok informací probíhá ve dvou úrovních. Na první úrovni zainteresovaní jedinci přijímají informace z médií, na druhé je pak předávají dál těm, kteří tyto informace nesledují. Ovšem informace předávané takto dál v sobě nesou už jistou interpretaci a argumentaci, která má tu sílu ovlivnit ostatní (nositelé těchto informací bývají označováni jako „opinion leaders“¹²).

3.3.3 Strukturní funkcionalismus

Ve vztahu k médiím se opírá především o Parsonsovu teorii sociálních systémů, resp. vymezení jednotlivých pozic v rámci daného systému, a teorii sociální diferenciaci. Na základě těchto teorií se snažíme sdílet hodnoty sociální skupiny, do které patříme (či chceme patřit), a vliv této skupiny je pak rozhodující pro výběr mediálního obsahu. Např. Teorie sociální diferenciaci: „... individuální rozdíly v psychické nebo kognitivní struktuře příjemců jsou

¹² Původní pojem P.F.Lazarsfelda – ponechán ve svém původním významu.

klíčovým faktorem pro utváření jejich pozornosti k médiu a jejich chování k obsahům a objektům v médiích diskutovaných.“ [DeFleur: 189]

Vychází ze sporu genetika versus naučené chování, kde se kloní k závěru, že lidé pod vlivem svého prostředí a socializace přikládají sdělením jiné významy a jinak na ně reagují. Zároveň je zde předpoklad, že daný postoj přímo ovlivňuje chování. Ve svém důsledku vedl tento koncept k rozdělení publika a zacílení médií na jednotlivé skupiny na základě jejich charakteristik.

3.4 Funkce médií

Navážeme-li na strukturní funkcionalismus a podíváme-li se na média z tohoto hlediska, můžeme je označit jako samostatný subsystém, u něhož explicitně předpokládáme, že slouží k naplnění společenských potřeb. Tyto potřeby jsou různé a vždy záleží na dané situaci. K hlavním funkcím, které média naplňují, patří *informování*, přičemž hlavním cílem je zde poskytovat informace o událostech, mocenských situacích, inovacích, o technologickém pokroku a tak podobně. Další důležitou funkcí je *socializace*, v rámci které nejen že média předávají vzorce chování a společenské normy, ale také komentují a vysvětlují významy, vytvářejí společenský konsensus a uspořádávají se priority ve společnosti. Média taktéž udržují *kontinuitu* tím, že zachovávají kulturní vzorce ve společnosti a zároveň objevují i nové směry, kterými by se kultura mohla ubírat. Média také představují důležitý *zdroj zábavy* a dávají nám tak možnost se odreagovat a zabavit ve svém volném čase. Krom výše zmíněných je další důležitou funkcí tzv. *získávání*. V tomto případě média slouží jako nástroj agitace pro společensky významné cíle. [Jirák, Köpplová, 2007: 44]

Už podle těchto funkcí můžeme vidět, že média hrají v našem životě důležitou roli. Fakt, že se podílejí na socializaci, zachování a přenosu kulturních vzorců, může mít právě v souvislosti s šířením kolektivní paměti nemalý význam.

3.5 Zásadní teorie vlivu médií

Právě vliv médií je pro tuto práci stěžejní. O tom, že média mají tu sílu ovlivnit své publikum, bylo již sepsáno mnoho studií a provedeno rovněž množství výzkumů. A pokud bychom i přesto pochybovali, mohly by nás přesvědčit závratné sumy peněz investované každoročně do reklamy.

Teorie masových médií se vyvíjely a měnily především v závislosti na tom, jaké byly předpoklady jejich účinků na publikum. McQuail definuje čtyři etapy. První je období *všemocných médií*, které můžeme zhruba zařadit na počátek dvacátých let dvacátého století. V této době se věří téměř v zázračný vliv médií, který je podpořen i několika empirickými výzkumy, konkrétně můžeme jmenovat např. vliv válečné propagandy nebo výzkum účinků filmů na děti. Přibližně od poloviny třicátých do konce šedesátých let jsou *teorie mocných médií vystaveny zkoušce*. Tato fáze je založena na četných empirických výzkumech, které poukazují na omezený vliv médií s ohledem na působení sociálních vztahů. V sedmdesátých letech dochází k tzv. *znovuobjevení mocných médií*, kdy zkoumání vlivu médií na jedince ustupuje do pozadí a pozornost se upírá především k vlivům médií v rámci celé společnosti. Důraz je kladen nejen na přímé vlivy, ale spekuluje se i o nepřímých účincích médií. Přibližně od osmdesátých let se hovoří o „*dohodnutém*“ vlivu médií. Základem této teorie je předpoklad, že média sice mají nějaké účinky, především v oblasti

konstruování významů, ale publikum není pouze pasivní příjemce těchto informací, ale aktivně významy vyhodnocuje. [McQuail, 2007]

Nicméně ne všechny teorie médií lze přesně klasifikovat, protože i když vznikly v daném období, často se staly inspirací pro teorie následující. Zde uvádím přehled několika nejvýznamnějších teorií, které ovlivnily další studium masové komunikace.

3.5.1 Medium is the message

Slavná teorie Marshalla McLuhana reflektuje média trochu jiným způsobem. Upozorňuje na to, že už samotná povaha sdělovacího prostředku v sobě obsahuje zakódované poselství. Každé médium je extenzí lidských smyslů a zároveň v sobě obsahuje médium jiné – např. obsahem knihtisku je psané slovo. A právě díky těmto obsahům jsou účinky médií silné. Tím, že se zaměřujeme na obsah, nevnímáme médium jako takové, respektive ho vnímáme pouze na základě obsahu, který v sobě nese. „Naše tradiční reakce na všechna média – totiž že jde o to, jak jsou používána – je necitlivým postojem technologického idiota. „Obsah“ média se totiž podobá šfavnatému kousku masa, které má u sebe lupič, aby odlákal pozornost hlídacího psa. Účinek média je silný a intenzivní právě proto, že jeho „obsahem“ je jiné médium.“ [McLuhan 2011: 31] Podstatou sdělení „medium is the message“ je fakt, že médium formuluje své obsahy zcela jiným způsobem, než tomu bylo doposud, zastiňuje média předchozí a mění způsob našeho vnímání. Na základě analýzy médií, která dominují v dané společnosti, jsme pak schopni získat informace o struktuře společnosti samotné.

3.5.2 J. Habermas a pojetí veřejnosti

Habermas na základě analýzy médií definoval veřejnou sféru, její vznik a rozvoj. Právě diskuse odehrávající se v této sféře, umožnily rozvoj demokracie. Ovšem současná masová média již tyto diskuse nepodněcují tak, jak by měla, ale naopak je ničí. Publikum se změnilo z posuzujícího na konzumující. Pozornost je více směřována k volnému času a jeho naplnění, kultura podléhá komercializaci a veřejnost v původním slova smyslu už je veřejností pouze zdánlivě.

„Chování publika získává pod tlakem výzvy „Neodpovídejte“ jinou podobu. Relace vysílané novými médii, na rozdíl od tištěných sdělení, zvláštním způsobem redukuje reakce příjemce. Svým kouzlem si podmaňují publikum jakožto posluchače a diváky, zároveň je však zbavují distance „svéprávnosti“, totiž šance mluvit a odporovat.“ [Habermas, 2000: 267]

Veřejné mínění už není produktem diskuse, ale výsledkem manipulace skrze média.

3.5.3 Agenda Setting

Dalším významným a v současnosti hodně diskutovaným konceptem, který se přiklání k teoriím „vlivných médií“, je teorie agenda setting. Předpokládá, že „veřejná agenda – tedy to, o čem lidé diskutují, o čem přemýšlejí a o co se zajímají – je silně ovlivněná tím, co ve svých obsazích zveřejňují masová média.“ [Škodová, 2008: 12]

Média se tak významným způsobem podílejí na formování komunikačních procesů ve společnosti. Jinými slovy to, o čem budeme mluvit, jaká témata pokládáme za důležitá a jaké konkrétní okamžiky se nám zdají klíčové, je způsobeno vlivem médií.

3.5.4 Spirála mlčení

Autorkou této teorie, která taktéž přikládá účinkům médií velký význam, je E.Noelle-Neumannová: „lidé se ve snaze vyhnout se izolaci od důležitého veřejného dění nechají vést svými domněnkami o tom, co jsou v jejich prostředí dominantní, či naopak odmítané názory. Pokud lidé cítí, že jejich názory jsou menšinové, mají tendenci je skrývat. Naopak rádi vyjadřují ty své názory, o nichž se domnívají, že jsou většinové. Výsledkem je skutečnost, že názory vnímané jako dominantní získávají ještě silnější pozice a alternativy naopak čím dál více ustupují do pozadí. To je tedy onen spirálový efekt.“ [McQuail 2007: 394]

3.6 Účinky médií

Předtím, než se začnu konkrétněji zabývat účinky médií, zmíním ještě terminologii, která se v této souvislosti užívá. Můžeme rozlišovat mezi pojmy impact (dopad), influence (vliv) a effect (účinek). V anglickém jazyce se tato slova ve většině případů užívají jako synonyma a rozdíly mezi nimi nejsou patrné. Pokud bychom je přeci jen chtěli rozlišovat, pak „dopad“ můžeme chápat jako všeobecné působení, které v sobě obsahuje jak vlivy, tak účinky. „Vlivem“ je myšleno spíše dlouhodobé působení a „účinky“ odkazují ke konkrétní reakci. [Jirák, Köpplová, 2007: 152]

Většina výzkumů se zaměřuje právě na konkrétní účinky médií, které bývají lépe ověřitelné.

Účinky médií můžeme opět kategorizovat do několika skupin. První z nich dělí účinky na *krátkodobé*, které hodnotíme jako okamžité a bezprostřední,

velmi často pomíjivé reakce, a *dlouhodobé*. Dlouhodobé účinky představují trvalejší efekt a řadíme k nim např. vlivy na socializaci a agenda setting.

Účinky můžeme také rozdělit na *přímé*, kdy se jedná o bezprostřední reakci na mediální sdělení, či naopak *nepřímé*, v rámci kterých působí média skrze zprostředkovatele, například působení skrz opinion leaders. Samozřejmě nelze vynechat ani vliv dalších faktorů.

Účinky mohou být též *plánované*, kdy reakce publika odpovídá záměru, jak by tomu mělo být například u reklamních kampaní, nebo naopak *neplánované*. Tyto neplánované účinky jsou nejčastěji spojovány s negativními vlivy, jako jsou agresivní projevy chování vyvolané sledováním násilných obsahů v médiích.

Stejně tak i povaha jednotlivých účinků může být rozdílná. Na tomto základě jsme schopni rozeznat *kognitivní* účinky, které odkazují na podněty, které nám média dávají, a na jejichž základě jsme schopni se něco naučit. Účinky se také mohou projevit *vlivem na postoje*. V tomto případě vycházíme z předpokladu, že média jsou schopna ovlivňovat naše názory. Tím nemyslíme pouze změny v postojích, ale i posilování stávajícího mínění. Další typ účinků můžeme označit jako *citový*. Na základě empirických výzkumů bylo potvrzeno, že média dokáží vyvolat *emocionální reakce*, jako je smutek, strach, slast, a podobně. Krom emotivních mohou média vyvolat i *fyziologické reakce*, mezi které patří např. zrychlení srdečního tepu, pocení, husí kůže a jiné. Krom těchto reakcí můžeme pozorovat i *behaviorální* účinky médií. Ty se projevují ve zjevném chování. Jako typický příklad se uvádí změna spotřebitelského chování na základě působení reklamy. Tyto účinky už bývají spíše dlouhodobého charakteru, stejně tak jako *změny v hodnotách*. Tyto změny pak můžeme ve vztahu k hodnotám dané společnosti považovat za konstruktivní,

podporující hodnoty převažující v dané společnosti, nebo za destruktivní, které mají za následek narušení norem. V této souvislosti bývá kladen důraz na negativní dopady (viz neplánované účinky). [tamtéž: 177]

Všechny výše jmenované účinky můžeme pozorovat nejen u jednotlivců, ale lze je vnímat i u sociálních skupin, samozřejmě s různou intenzitou.

3.6.1 Konkrétní projevy působení médií

Zatím jsme se věnovali účinkům médií spíše teoreticky, i když některé konkrétní projevy již byly naznačeny v popsáních teoriích (např. agenda setting, spirála mlčení). Ale jaké jsou ty další? Patří sem *zesilující účinek*, ke kterému dochází v případě, že je nějaké téma diskutováno více než jiné. Dochází k tomu, že se tomuto problému začne věnovat mnohem větší pozornost, a to pouze na základě toho, že je častěji zobrazován v médiích. Objektivní důležitost zde nehraje roli. Další důležitý projev působení médií můžeme označit jako *potvrzující účinek*. Pokud si nejsme jisti nějakým tvrzením a média ho následně potvrdí, začneme ho považovat za pravdu, aniž bychom měli tendence ověřovat tyto skutečnosti prostřednictvím jiných zdrojů. Samotná přítomnost médií může ovlivnit některé události, které by se odehrály jinak, kdyby přítomna nebyla. „Fakt, že je nějaká skutečnost předmětem zájmu médií, ovlivňuje samotný průběh události (zasedání parlamentní komise či interpelace ministrů probíhají zcela jinak, je-li jednání uzavřené, a jinak, pokud se odehrává za přítomnosti médií).“ Toto působení označujeme jako *zpětný účinek*. [Burton, Jiráček, 2001: 356]

Dalším projevem, ke kterému vlivem médií dochází, je tzv. *znecitlivění*. Vycházíme zde z přesvědčení, že si zvykneme na události, kterým jsme často

vystavení, a nevnímáme je s takovou intenzitou, jako na začátku. Typickým příkladem je neustále se stupňující násilí v televizi, které nám připadá běžné a už ztrácíme tendence se nad tím pozastavovat. Snaha udržet si pozornost publika má za následek další jev spojený s působením médií, a tím je *trivializace*. V jejím důsledku dochází ke zjednodušování složitých témat tak, aby byla přístupná široké veřejnosti.

V této kapitole jsme se seznámili s hlavními přístupy k médiím, teoriemi, představili jsme si různé funkce médií a jejich možné vlivy a účinky na příjemce sdělení. Tato práce si klade za cíl propojit dvě zdánlivě oddělené problematiky, resp. působení médií vztáhnout k otázce formování kolektivní paměti. Nejedná se o úplně novou myšlenku, náznaky o vzájemném spojení těchto dvou sociologických oblastí se objevily již dříve. Právě tomu je věnována následující kapitola.

4 PAMĚŤ A MÉDIA

4.1 Odkazy na média u klíčových teoretiků kolektivní paměti

Přesto, že médiím je věnována taková pozornost, jejich spojení s problematikou kolektivní paměti je spíše v počátcích. Samozřejmě jisté náznaky o jejich vlivu jsou patrné i v dílech autorů, které jsme si představili výše v souvislosti se samotnou teorií paměti.

Např. Tzvetan Todorov poukazuje na to, že média proměňují podstatu samotné společnosti, a tím i její vztah k minulosti: „Minulost a její připomínání nemohou hrát tutéž úlohu ve společnosti bez písemnictví, jakou jsou staré africké civilizace, a v tradiční společnosti literárně vzdělané, jakou je středověká Evropa.“ [Todorov, 1998b: 95], avšak dále se tímto problémem nezabývá. V této souvislosti také poukazuje na fakt, že v současných západních společnostech je paměť zatlačena spíše do pozadí a je jí věnována nedostatečná pozornost. Souvisí to s odklonem od tradice, kdy pro nás již není důležité opřít se o minulost, ale podstatný je pro nás souhlas většiny. Odklonu od paměti napomohl i rozvoj vědy. Tím, že jsme se odpoutali od minulého a začali myslet na budoucí, byla otevřena cesta novým objevům: „Paměť je nyní zatlačena do pozadí a její místo zaujímají pozorování a zkušenost, rozumové schopnosti a chápavost.“ [tamtéž: 96]

Taktéž v díle P. Norry je naznačen význam médií. K materializaci paměti, která je podle Nory charakteristická pro soudobou společnost, by bez médií prakticky nemohlo dojít. Právě posedlost archivy a jejich vytvářením by bez médií nastat nemohla. Možnost uchovávat informace v tak rozsáhlém množství by byla nemyslitelná.

Stejně tak na základě historické analýzy paměti, kterou se zabýval J. Le Goff, můžeme rozlišit jednotlivá období paměti v závislosti na mediálním rozvoji. Prvním je tzv. období etnické paměti, které je charakteristické pro primitivní společnosti bez písma. Dalším obdobím je vzestup paměti, pro které je charakteristická znalost písma, jedná se o přechod z prehistorie do starověku. Následuje středověká paměť, kdy se ústní a písemné způsoby předávání dostávají do rovnováhy. Renesance je charakteristická pokrokem v oblasti písemné a číselné paměti. Poslední období, typické pro dnešní dobu, bychom mohli označit jako současnou revoluci v paměti, která je způsobena především nástupem nových médií. [Erl, 2011: 116]

Podobnou strukturalizaci lidských dějin na základě převládajících typů komunikace (v důsledku mediálního rozvoje) můžeme nalézt i u Marshalla McLuhana. I když on sám o kolektivní paměti v této souvislosti vůbec nehovoří, jeho princip členění by se na tuto problematiku dal bez větších obtíží aplikovat. Prvním obdobím je tzv. *svět sluchu*, ve kterém sice převládají akustické vjemy, ale všechny smysly jsou v relativní rovnováze. Toto období charakterizují primitivní formy kultury bez znalosti písma. V důsledku vzniku písma (zásadní zlom představuje vznik fonetické abecedy) se pak tato společnost proměňuje a vzniká *zrakový svět*, kde se dominantním stává oko a zrakové vjemy, ostatní smysly zde ustupují do pozadí. Tento svět se už blíží západní gramotné civilizaci, tak jak ji známe dnes. Toto období vrcholí v novém světě, tzv. *Gutenbergovu galaxii*, pro kterou je charakteristické velké množství objevů a vynálezů. K jedním z těch nejdůležitějších patří vynález knihtisku, který je mimo jiné podle McLuhana příčinou soudobé individualizace, lineárního chápání času a řadou dalších změn v lidském chápání. Tato éra končí s příchodem elektřiny. Dominantní média, jako je rozhlas, televize i počítač,

mají za následek návrat zpět do sluchového světa, resp. světa, kde se jednotlivé smysly dostávají zpět do rovnováhy. [McLuhan, 2000: 105-158]

Pokud bychom přenesli toto dělení na oblast kolektivní paměti, tak v primitivních společnostech byla paměť předávána ústní formou, s nástupem písma tato forma ustoupila do pozadí a dominantními se stává to, co vidíme, čteme. Tato aplikace je vcelku jasná, otázkou však zůstává, jak vyložit působení elektronických médií.

4.2 Zpátky k J. Assmannovi

Více se této otázce věnuje Jan Assmann, který už v rámci zmíněného konceptu kulturní paměti poukazuje na možný význam médií jakožto prostředku k upevnění identity: ...„národní identita a odolnost je otázkou kulturní paměti a způsobu její organizace. Až na vzácné výjimky, jakou byla např. říše Inků, se v zániku etnik nejedná o tělesné vyhlazení, nýbrž o kolektivní a kulturní zapomnění. Když si tuto souvislost představíme se všemi jejími důsledky, jasně se ukazuje, že úpravy v organizaci kulturní paměti, například příchod novinek v oblasti kódování (písmo), cirkulace (knihtisk, rozhlas, televize) a tradice (kanonizace, dekanonizace), s sebou mohou nést pronikavé změny ve sféře kolektivní identity.“ [Assmann, 2001: 139/140]

Společně se svou manželkou Aleidou poukazuje také na vliv médií právě ve vztahu k paměti – např. v článku „Das Gestern im Heute. Medien und soziales Gedächtnis“¹³ [1994]

Tím, že paměť není pouze neuronální či psychický, ale především sociální fenomén, rozvíjí se skrze komunikaci a tím samozřejmě i skrze média,

¹³ „Včerešek a dnešek. Média a sociální paměť.“

která tuto komunikaci umožňují. Média jsou v tomto případě vnímána nejen jako klasická média (např. písemnosti, elektronická média apod.), ale též jako instituce, které se zabývají jejich kanonizací a interpretací. Všechna tato média výrazně rozšiřují možnosti kolektivní paměti, přičemž výrazné změny nastávají právě s příchodem elektronických médií.

Významnou roli v otázce kolektivní paměti hraje i kultura. Ta plní dvě hlavní úlohy. První z nich je koordinace, neboli umožnění komunikace prostřednictvím současnosti tím, že vytváří symbolické systémy a technické a pojmové aparáty, díky kterým se mohou účastníci potkávat a rozumět si v rámci svých interakcí. Druhou úlohou kultury je zachování kontinuity. Jedná se vlastně o zachování vzorců jednání pro další generace. Zde se ke slovu dostává paměť, jakožto diachronní nástroj, který umožňuje ukládání a obnovu informací. Paměť zajišťuje ukládání jednotlivých struktur a tím činí kulturu schopnou reprodukce.

Paměť někdy bývá ztotožňována s pojmem kultura, ale zde je zapotřebí toto tvrzení trochu upřesnit. Paměť se totiž v biologii rozumí genetické předpoklady, které se dědí, a na jejichž základě jsou živočichové schopni jednat instinktivně. Pojem kultura naopak prohlubuje propast mezi sociální a biologickou sférou jako označení symbolických produktů, které jsou neděditelné a charakteristické pouze pro člověka. Nicméně v úrovni symbolů vzniká také paměť, která ovšem není zakotvena v genech, nýbrž v socialitě. Jelikož nositelem paměti nejsou geny, automaticky zde vyvstává otázka, jakým způsobem dochází k předávání relevantního vědění z generace na generaci.

Zde se ke slovu dostává kolektivní (či sociální) paměť. Ve společnostech bez písma má tato paměť velmi krátké trvání. Postihuje pouze relativně nedávnou minulost (nezahrnuje více než tři generace) a velmi vzdálenou

minulost ve formě mýtů a legend. Vzpomínky z meziobdobí jakoby neexistovaly. Assman tuto paměť označuje jako komunikativní (viz str. 21). Tato paměť je závislá na svých nositelích a spolu s nimi se i vytrácí. Proti komunikativní paměti stojí paměť kulturní. Tuto paměť jsme si charakterizovali taktéž výše, ale na tomto místě je nutné doplnit jeden velmi důležitý poznatek. Totiž přechod z komunikativní paměti do kulturní se realizuje prostřednictvím médií, které jsou podmínkou toho, že pozdější generace se mohou stát svědkem dávno zašlých událostí. Média drasticky rozšiřují časový rádius a skrz materializaci dat na různých nosičích zajišťují žijícím vzpomínkám místo v kulturní paměti.

Samozřejmě není ani v moci médií zajistit, aby se všechny uložené vzpomínky promítly do kulturní paměti. Na tomto místě rozlišují Assmannovi funkční paměť a paměť akumulovanou. Akumulovaná paměť v sobě zahrnuje netříděnou zásobu neuspořádaných elementů, které jsou heterogenní a skryté a jedinec s nimi prakticky nemůže disponovat. Na kolektivní úrovni jsou v této paměti obsaženy nepotřebné cizí skutečnosti, neutrální, identicko-abstraktní vědomosti, ale i alternativní možnosti, které nebyly využity. Naproti tomu funkční paměť by se dala nazvat zabydlenou a její prvky jsou uspořádané a sestavené tak, aby dávaly smysl. Funkční paměť je však pouze konstrukce a jako taková je vázána na subjekt, který se však zároveň konstituuje prostřednictvím funkční paměti, tedy prostřednictvím selektivního a vědomého nakládání s minulostí. Těmito subjekty mohou být společnosti, instituce nebo i jednotlivci, kteří právě na základě funkční paměti formují svou identitu. Naproti tomu akumulovaná paměť jakýkoliv vliv na identitu postrádá, neboť obsahuje enormní množství informací, se kterým se žádný subjekt nedokáže vypořádat. Hranice mezi akumulační a funkční pamětí nemusí být vždy jasná,

protože média uskladnění i samotné obsahy mohou být identické. V zásadě se však liší svými způsoby užití a funkcemi.

Funkční paměť využívá minulosti především jako nástroje legitimace, delegitimace a distinkce. Legitimace (též legitimizace) bývá spojena s oficiální či politickou pamětí. Tento proces je i úzce spjat s genealogickou pamětí, neboť zde se uplatňuje princip „panování potřebuje původ“. Ovšem moc není s pamětí spojena pouze retrospektivně, ale má i svou prospektivní stránku. Vládcí si krom uzurpace minulosti nárokují taktéž budoucnost, neboť chtějí být vzpomínáni. Toho je docíleno skrz výstavbu monumentů, vytváření pamětních desek, upomínkových předmětů atd. Delegitimace tvoří jakýsi protipól k oficiální paměti. Říká se, že dějiny píše vítězové, stejně tak ovšem jsou jimi dějiny zapomínány. Na rozdíl od poražených si to mohou dovolit a i když oficiální paměť má snahu některé vzpomínky potlačit, přesto zůstávají udržovány jako protipól k dominantním tendencím. Dalším motivem pro využití minulosti v rámci funkční paměti je distinkce. Ta zde odkazuje na veškeré symbolické formy projevu, které slouží k profilování kolektivní identity. Jedná se např. o různé obřady, slavnosti, atd. Ovšem velmi snadno se může stát nástrojem legitimačních či delegitimačních procesů.

Vrátíme-li se zpět ke kumulované paměti, tak ta reprezentuje druhou stranu všech těchto perspektiv kulturní paměti. V totalitních společnostech byla snaha tuto paměť eliminovat a to především kvůli nemožnosti jí nějakým způsobem zmanipulovat. Nese v sobě elementy, které se mohou kdykoliv integrovat zpět do funkční paměti (renesance), a je velmi těžké tomu nějakým způsobem zabránit. Akumulovaná paměť využívá ty nástroje, které umožňují zachovávat informace v nezměnitelné podobě. To lze díky materializaci a následnému využití procesu kanonizace. Vznikají tak instituce a archivy,

které v sobě obsahují světovou paměť. Akumulovaná paměť vzniká též v kontextu umění a vědy, kdy dochází ke stabilizaci informací, která by bez mediálního zázemí, umožňujícího reaktualizaci veřejného vědomí, nebyla možná. Akumulovaná paměť vzniká i proto, že si zachovává distanci v rámci časové osy. V této paměti, na rozdíl od funkční, není nutné brát v úvahu minulost jakožto legitimní prvek přítomnosti. Minulost zůstává stát v jiném čase a tím se stává imunní vůči změnám či překrytí. Přesto, že tento typ paměti nemůže být ustavující pro budování kolektivní identity, jeho význam pro společnost nemůžeme podceňovat. Vytváří horizont, na jehož základě se pohledy na minulost relativizují, kritizují a na jehož základě se mohou i měnit. Kumulovaná paměť je též nezbytná pro zachování kultury.

Poté, co jsme si relativně podrobně definovali paměť a její jednotlivé typy tak, jak to vidí manželé Assmannovi, je načase vrátit se zpět k médiím a jejich roli v této problematice. Ve společnostech bez písma se ústně traduje pouze to, co je potřeba. Akumulovaná paměť se tedy shoduje s funkční pamětí a to, co nenajde své místo uplatnění, nemá šanci přetrvat. Rozhodujícím mezníkem v dějinách kulturní paměti je vynález písma. Společně s ním přichází zcela nový způsob reprezentace minulosti. Obrovskou vlnu mediální revoluce pak přineslo 15. století a vynález knihtisku. Ten nepřináší ani tak zásadní změny v samotném potenciálu, který byl vkládán do písma, nýbrž v jeho kvantitě. První polovina století přinesla takové množství publikací, kterého nebylo dosaženo ani během předchozích jedenácti set let. Markantní rozšíření věd je doprovázeno i explozí vědění. Díky rozšíření knih je vzdělávací proces demokratizován a církev nejenže ztrácí monopol na vzdělání, ale je ohrožena i skrz novou instanci veřejných informací. Vynález knihtisku přiblížil vzdělání široké veřejnosti, což bylo spojeno i s patřičnými reformami, a zároveň tak

umožnil rozvoj exaktních věd. I samotný knihtisk prochází vývojem. Zavedení výměnných písmen vedlo ke změně výrobního procesu a nastolení sériové výroby. Objevují se nové komunikační zdroje a směry. Můžeme rozlišit směr samostatné četby na straně jedné (individuální sféra), na straně druhé pak vzniká jakási síť literární otevřenosti (kolektivní sféra). Dochází k demokratizaci kultury, jejímiž hlavními činiteli je sériová výroba, alfabetizace a byrokratizace.

Avšak za těchto podmínek ztrácí kulturní paměť své pevné kontury. Už není důležité „zachování“, nýbrž „obnova“, ne vzpomínky, ale výzkum se stává novým imperativem kulturního jednání.

Paralelně k nové mediální vlně, která se pojí s nástupem filmu a šířením rozhlasu počátkem dvacátého století, televizním vysíláním v šedesátých letech a nástupem počítačů v letech osmdesátých, probíhá diskuse o historické relevanci médií a jejich významu pro sociální paměť. Objevují se názory, že rozvoj kultury byl v souvislosti s rozvojem elektronických médií popohánán, ale i zbrzděn zároveň. K urychlení dochází skrz stoupající transportní rychlost a kapacitu médií, což vede k budování nové virtuální světové komunikace. Na druhé straně však dochází k sekundární ztrátě jazyka a analfabetizaci v tom smyslu, že informace nám jsou předkládány především formou zvuků a obrazů a my nejsme nuceni transformovat informace přímo z textu. Tím obcházíme náš přirozený jazyk. Zde je jasně vidět, jak každá mediální revoluce přináší restrukturalizaci vědění, nezávisle na svých důsledcích.

S písmem byla spojena i materializace, skrz kterou nabývala slova významu a byla tak potvrzována i jejich konečná platnost. Ovšem s nástupem elektronických médií se mění věcný obsah trvajících tisíce let. To, co je napsáno, nemusí být uloženo či fixováno. Vzniká tak zcela nový typ média charakteristický svou prchavostí. Dimenze času opět získává přednost před

dimenzí prostoru stejně, jako tomu bylo ve společnostech bez znalosti písma, a definitivnost psaného slábne. V éře počítačů se to stává o to víc samozřejmé. Počítač je jakousi extenzí našeho ducha. To, co je vymyšleno, je sice i napsáno, ale zároveň je tu ponechán prostor pro libovolnou změnu.

S rostoucím významem médií začínají hrát v tomto procesu významnou roli také instituce. Snahy organizovat a udávat vědomí skrze komunikaci v médiích se objevují prakticky všude. Na východě byl tento proces spojen se stalinistickým režimem, vzpomínky byly spíše potlačovány a médii zaznívala oficiální propaganda. Západ oproti tomu předkládal stále nové informace, které však byly značně redukovány na senzační obsahy. Oba tyto procesy mohou narušovat uloženou kulturní paměť, kterou bychom se měli snažit spíše udržovat. Proces mediální revoluce však ještě není zcela ukončen a nelze jej proto objektivně posoudit resp. uzavřít.

4.3 Astrid Erll: Média a konstrukce paměti

Astrid Erll je další z novodobých autorů, která bere vztah médií a paměti v potaz. V současnosti vyučuje A.Erll anglofonní literaturu a kulturu na univerzitě ve Frankfurtu, ale mezi její hlavní zájmy krom anglické literatury patří také historie, kulturní paměť a mediální teorie. Společně s A.Nuenning je hlavním editorem knihy *Media and Cultural Memory* [2008].

Ve své publikaci „Memory in Culture“ [2011] předkládá souhrn teorií paměti a zkoumá jednotlivé dimenze paměti ve vztahu ke kultuře. Konkrétně médiím zde věnuje A. Erll značnou pozornost. Podle autorky je nemyslitelné, aby kulturní paměť bez médií vůbec existovala. Na kolektivní úrovni umožňují média konstruování a cirkulování vědomostí a poskytují verzi společné

minulosti v sociokulturním kontextu. Zároveň média fungují jako jakýsi přepínač mezi individuální a kolektivní dimenzí, neboť skrz média mohou osobní vzpomínky získat relevanci. Přitom se individuální zkušenosti prostřednictvím médií stávají prvkem kulturní paměti (externalizace) a naopak, média jedincům poskytují přístup k sociálně sdíleným vědomostem a obrazům minulosti (internalizace).

Nicméně si musíme uvědomit, že média, stejně jako paměť, neodrážejí skutečnou realitu, ale pouze její konstrukci. Média nejen že obsahují verze minulých událostí, hodnoty a normy společnosti, či koncept kolektivní identity, ale zároveň toto všechno i vytvářejí. Stejně tak způsoby pamatování jsou spojeny s dostupnými médii a technologiemi. Obsahy médií odpovídají aktuálním požadavkům společnosti a vše, co se dozvídáme o světě, víme skrz média.

Média v procesu kulturního pamatování hrají dvě hlavní role. Nejprve můžeme média označit jako nosiče paměti, které umožňují taktéž její skladování. Jinými slovy můžeme média označit jako „kontejnery paměti“. Zároveň však podporují proces vzpomínání, ve kterém je ale přítomna jistá stopa daného média. Ve své druhé roli fungují média jako aparáty, které sahají dále, než jen za pouhou externalizaci významů. Památky, knihy, malby nebo například internet, vytvářejí samostatný mediální svět kulturní paměti na základě svých specifických kapacit a limitů.

Astrid Erll hovoří o takzvaných médiích paměti (medium of memory). Je poněkud obtížnější tento pojem definovat, neboť má Erll na mysli souhru celé škály mediálních a sociálních fenoménů, které společně tvoří kompaktní koncept. Na tvorbě tohoto konceptu se podílí jak materiální faktory, tak i sociální dimenze. K hlavním materiálním komponentům patří nástroje

komunikace, umožňující externalizaci, jako je řeč, písmo, obrazy nebo i zvuky. Součástí těchto nástrojů je i transmedialita a intermedialita, které se projevují ve vzájemných vztazích mezi pamětí a jednotlivými typy médií. Další komponentou jsou mediální technologie, které umožňují paměť skladovat a dále pak rozšiřovat. Posledním materiálním prvkem je objektivace, kdy média typu fotografie umožňují zpředmětnění našich vzpomínek. Sociální dimenze nás odkazuje k tomu, co řekl již M. Halbwachs, tedy k zasazení vzpomínek do sociálního kontextu a dalších rámců kolektivní paměti. Pokud se rozhodneme zkoumat média v souvislosti s konceptem kulturní paměti, musíme ustoupit od zevšeobecnujících a ahistorických pohledů, ale naopak je nahlížet ve vztahu k specifickým kulturním procesům. Média a jejich uživatelé vytvářejí a tvarují paměť a činí tak vždy v závislosti na svém kontextu.

Erll v rámci svého „kompaktního konceptu“ zmiňuje i funkce médií paměti. Tyto funkce rozlišuje na dvou úrovních, a to jak na úrovni kolektivní, tak i individuální. V individuální sféře nám média poskytují sociální rámce paměti, a to ve stejném smyslu jako je definoval Halbwachs. Na kolektivní úrovni mají média paměti za úkol zajistit uchovávání, cirkulaci a aktivaci informací. Uchováním je v tomto případě myšleno vytváření paměťových obsahů, které nám budou dostupné kdykoliv v průběhu času. Samozřejmě zde hrozí i jisté nebezpečí, že s postupem času nebudeme schopni dané poselství přečíst či rozluštit. Cirkulace pak odkazuje k druhému rozměru přenosu informací, a tím je prostorová dimenze. Obzvlášť patrné je to v současné době, kdy masová média dosáhla takové úrovně, že prakticky pokrývají celý svět a umožňují přenos jakýchkoliv sdělení na libovolné místo a to v reálném čase. Poslední funkci, kterou média plní na kolektivní úrovni, můžeme označit jako aktivaci. Média v tomto případě fungují jako spouštěcí mechanismus

kolektivního vzpomínání. Ve spojení s těmito médii jsme schopni si vybavit specifická vyprávění a příběhy o minulosti, které jsou s nimi spojeny.

Ve svém díle zmiňuje Erll i koncepty dalších autorů, které by se daly vztáhnout k této problematice. Konkrétně zmiňuje např. Andriase Huyssena, který popisuje konsekvence mediální cirkulace na kulturní paměť. Podle něj vzniká v důsledku šíření informací nová, celosvětová paměť. S podobným konceptem přichází i Anna Reading, která pracuje s termínem „global memory“, pod kterým rozumí globalizované a digitalizované vzpomínky. Z dalších autorů věnuje Erll větší pozornost např. Alison Landsberg, která přichází s konceptem tzv. *protetické paměti*. Prostřednictvím studia zobrazování otroctví a Holocaustu v médiích zkoumá Landsberg účinky médií na paměť, a vysvětluje, proč jsou média v tomto směru tak mocná. Skrz média můžeme přijímat vzpomínky a zkušenosti ostatních jednotlivců či skupin, což s odkazem na McLuhanovu teorii o médiích, jakožto lidské extenzi, připodobňuje Landsberg k umělé končetině. [Erll, 2011]

4.4 Paměť ve vztahu k médiím v bádání českých myslitelů

U nás na proměnu historického vědomí s rozvojem médií naráží Z. Beneš: „Orální formy historické komunikace našly své nové uplatnění také díky osvětě a vynálezu „horkých médií“¹⁴, z hlediska mluveného slova tedy především rozhlasu, později televize. Ta ovšem kombinuje slovo s obrazem – a obraz je formou sdělení, která je invazivnější než samo slovo. Díky ní, stejně jako vynálezu fotografie, filmu a technologickému rozvoji tisku, vděčíme za to,

¹⁴ Termín zavedl M. McLuhan – viz např. McLuhan: Člověk, média a elektronická společnost [2000].

že se ve 20. století ikonická forma historických informací stala dominantní – dějiny dnes daleko více „vidíme“ než „čteme“....“ [Z.Beneš in Šubrt, 2010: 11]

Při zkoumání historického vědomí zmiňuje Beneš několik zásadních problémů. Krom neexistence normativní podoby historické vědy a problému multiplikace vědeckého poznání, je to i tzv. informační paradox. Jedná se o zahlcení informacemi, které, vzhledem k jejich objemu, nejsme schopni pojmout. Jako příklad je zde uváděn internet.

Vliv médií na formování historického vědomí potvrdil i slovenský výzkum, o kterém jsem se zmínila v druhé kapitole (viz str. 30).

„Aj keď existujú určité rozdiely medzi rôznymi sociálno-demografickými skupinami v intenzite, frekvencii využívania a vyhľadávania informácií tohto typu, elektronické a printové médiá plnia kľúčovú úlohu pri formovaní celkových postojov našej populácie k otázkam našich dejín.“ [Pekník 2006: 64]

Výzkum potvrdil, že historické události v různých etapách dějin jsou veřejností vnímány tak, jako jsou prezentovány v médiích. Stejně tak média představují významný zdroj informací. Jako zdroj svých historických poznatků z dějin Slovenska uvádí média více jak 90% dotazovaných, napříč všemi věkovými či vzdělanostními kategoriemi.

Dále je vliv médií zmíněn v rámci výzkumu historického vědomí obyvatel České republiky, kterému jsem se taktéž věnovala v druhé kapitole (viz str. 30).

Domnívám se však, že Česká republika na svůj „velký“ výzkum kolektivní paměti ve vztahu k médiím stále čeká. Doufám, že by se tato práce mohla stát přínosným podkladem pro další výzkumy v této problematice.

5 SHRNUÍ TEORETICKÉ ČÁSTI

Jak je patrné z výše popsaných teorií kolektivní paměti, většina autorů se při řešení této otázky zaměřuje na vztah paměti a historie (popř. historického vědomí). Abychom se mohli studiu kolektivní paměti plně věnovat, je nezbytné ujasnit si, co tyto termíny znamenají a jaké jsou mezi nimi rozdíly. Nicméně tím, že se snažíme najít co nejvíce rozdílů, mnohdy přehlédneme to, co je společné. V případě paměti a historie to může být společný cíl – pomoci nám odhalit vlastní identitu. Tento vztah hezky formulovala F. Mayer: „Minulost existuje v první řadě pozorností, jakou jí věnujeme, je to tedy vztah, který skupiny i jedinci udržují s „tím, co bylo dříve“, o němž společně vytvářejí představu. Tato představa vzniká pouze ve vztahu k druhým, cílem historie a paměti je vypovědět, kdo jsme. Obě souvisejí s identitou, resp. s identitami skupin, politických stran, společností, států. Místo termínů *paměť* a *historie* mnohdy dávám přednost výrazu *vztah k minulosti* právě proto, že jasně říká, že jde o vztah.“ [Mayer, 2009: 30]

Zde také spatřuji jeden z hlavních důvodů, proč se studiem kolektivní paměti zabývat. Jestliže je to faktor, který ovlivňuje či vytváří naší identitu, rozhodně ho musíme brát v potaz. Právě skrz studium kolektivní paměti si můžeme uvědomit, kým jsme a čím je utváření našeho já ovlivněno.

Na kolektivní paměť v rámci sociologie můžeme pohlížet mnoha způsoby a většina autorů, zabývajících se touto otázkou, definuje tento pojem rozdílně.

Z osobní perspektivy vnímám kolektivní paměť dvěma způsoby: Paměť můžeme brát tak, jak si to představuje M. Halbwachs – tedy jako něco, co nám

není vrozené, nýbrž je sociálně podmíněné. Veškeré naše vzpomínky jsou ovlivněny interakcemi s ostatními a to, co si pamatujeme, je dáno sociálním rámcem skupiny, ve které se právě nacházíme, či jsme byli jejími členy v minulosti.

Pod označením kolektivní paměť můžeme také rozumět tendenci skupin pamatovat si vybrané události a jiné nikoliv. S prvním konceptem se můžeme buďto smířit a přijmout ho jako fakt, popř. nesouhlasit a odmítnout ho. Hlavními důvody odmítnutí této teorie mohou být argumenty např. v rámci biologie a genetiky. Nicméně tuto diskusi bych teď ponechala stranou.

Pro tuto práci je stěžejní spíše druhé pojetí kolektivní paměti. Zde se neptáme, co ovlivňuje paměť jednotlivce, ale co působí na celou skupinu. Zodpovědět otázku, zda je kolektivní paměť souhrnem individuálních představ, nebo zda jsou naopak individuální představy konstruovány skrz kolektivní paměť, je prakticky nemožné, respektive si na tomto místě netroufám vyřešit věčný spor individualismu a kolektivismu. Předpokládejme tedy, že jde o bilaterální proces, kdy skupina formuje jednotlivce a zároveň jednotlivci skrz vzájemné interakce utvářejí kolektivní myšlení a paměť celé skupiny. Osobně se však domnívám, že tento proces nelze omezit pouze na dvě strany. Musí existovat vnější faktory, které mají schopnost ovlivnit vybraný kolektiv. Může to být prostředí, historické období, kontakt s jinými skupinami, mocenské aspekty, média, a jiné.

Z výše popsaných teorií médií lze předpokládat, že média hrají důležitou roli nejen v průběhu každodenních interakcí, ale jsou také významným zdrojem informací a nástrojem, s jehož pomocí lze ovlivňovat a utvářet naše názory.

Rozvoj médií měl radikální vliv na proměnu společnosti jako takové a někteří autoři zdůrazňují, že společně s těmito změnami došlo i k výrazné proměně paměti.

Dle mého mínění média nejen tvoří významný zdroj paměti, ale zdá se, že jsou i jejími hlavními, ne-li jedinými nositeli. Je poněkud paradoxní, že média tím, že nám umožňují uchovávat paměť ve své původní podobě, nás prakticky vedou k zapomnění. Už není potřeba připomínat si důležité události, neboť jsou navždy zaznamenány. Proto pro nás například státní svátky znamenají především dny volna. Jejich pravý význam byl dávno zapomenut. Stejně tak tolik opěvovaná místa paměti. Kdo dnes ví, čeho jsou připomínkou? Média působí nejen jako náhražka paměti, ale také jako omluva pro zapomnění. Pokud je událost považována za významnou, média nám jí připomenou a tak tedy není nutné si jí pamatovat. A co není diskutováno prostřednictvím médií, jakoby neexistovalo.

V následující části se budu věnovat analýze kolektivní paměti právě ve vztahu k médiím. Hlavním předpokladem je tvrzení, že média představují nejdůležitější zdroj informací, na jehož základě utváříme a formujeme své historické vědomí (společně s komponentou kolektivní paměti).

6 VÝZKUMNÁ SONDA

V této části práce bych se chtěla věnovat empirickému výzkumu, který by mohl pomoci při odhalení odpovědí na otázky nastolené v teoretické části. Ústředním motivem této práce je vliv médií na formování kolektivní paměti. Již ze samotné povahy médií předpokládám, že tento vliv je značný. Nicméně s touto otázkou se pojí i další. Jsou média skutečně hlavním zdrojem informací? A jak na informace z médií vůbec česká veřejnost pohlíží? Lze je považovat za objektivní? A jaký je jejich vliv na utváření historického vědomí obyvatel České republiky?

Především na tyto otázky se pokusím odpovědět v následující části. Výzkum je pojatý spíše jako menší empirická sonda a jsem si plně vědoma toho, že nemůže zodpovědět všechny otázky spojené s touto problematikou. I tak doufám, že bude přínosem a stane se inspirací pro další výzkumy zaměřené na toto téma.

6.1 Metodologie

Výzkum představuje reprezentativní kvantitativní šetření, přičemž byla použita metoda osobních standardizovaných rozhovorů, které prováděli tazatelé ve vybraných domácnostech. Sběr dat provedla agentura STEM v rámci výzkumu „Sociologický výzkum historického vědomí obyvatel České republiky“ (uspořádaného za podpory GA ČR)¹⁵ ve dnech 20.10. – 5.11. 2010. Cílovou skupinou byla populace České republiky starší 15ti let. Respondenti byli určeni na základě pravděpodobnostního stratifikovaného výběru, přičemž

¹⁵ Tento výzkum byl již několikrát zmiňován. Toto dotazování proběhlo v rámci jeho druhé části (viz str. 30) a výsledky nebyly dosud publikovány.

oporou výběru zde byl *Registr sčítacích obvodů a budov*. Do výzkumu bylo zařazeno 1459 dotazníků, z celkového počtu rozeslaných dotazníků 2320. Návratnost tak činila 63%. Konkrétní informace vztahující se k reprezentativitě souboru přikládám v tabulce – viz Příloha 1. Aby byly zachovány četnosti v rámci jednotlivých kategorií kvótních znaků na základě informací z ČSÚ, došlo k převážení dat. Konkrétní postup viz Příloha 2.

Pro svůj výzkum jsem ze získaných dat vybrala pouze ta, která jsou relevantní k tématu této práce. Seznam a úplné znění vybraných otázek, se kterými jsem pracovala při analýze dat, tedy část původního dotazníku, přikládám v příloze (viz Příloha 3). Data jsem zpracovala pomocí statistických metod v programu SPSS 16.0.

6.2 Analýza výsledků

Analýza dat potvrzuje předchozí výsledky z diskusních skupin, tedy že zájem o historii není valný. Větší zájem o historii projevují pouze necelá 4% obyvatel ČR. Většina obyvatel (42,8 %) hodnotí svůj zájem o historii jako střední. Ostatní se o ní zajímají spíše méně či vůbec ne (viz Tabulka 1).

Řekl byste, že se o historii zajímáte					
		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Velmi mnoho	56	3,8	3,8	3,8
	Středně	625	42,8	42,9	46,7
	Moc ne	549	37,6	37,7	84,5
	Vůbec ne	226	15,5	15,5	100
	Total	1456	99,8	100	
Missing	System	4	0,2		
Total		1459	100		

Tabulka 1

Je trochu paradoxem, že i když nadpoloviční většina národa považuje znalost dějin za důležitou (viz Tabulka 2), jejich zájem tomu naprosto neodpovídá.

Jakou důležitost přisuzujete znalosti dějin obecně					
		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Rozhodně velkou	155	10,6	10,7	10,7
	Spíše velkou	624	42,8	42,9	53,6
	Spíše malou	503	34,5	34,6	88,2
	Rozhodně malou	96	6,6	6,6	94,8
	Žádnou	14	1	1	95,8
	Neví	62	4,2	4,2	100
	Total	1455	99,7	100	
Missing	System	5	0,3		
Total		1459	100		

Tabulka 2

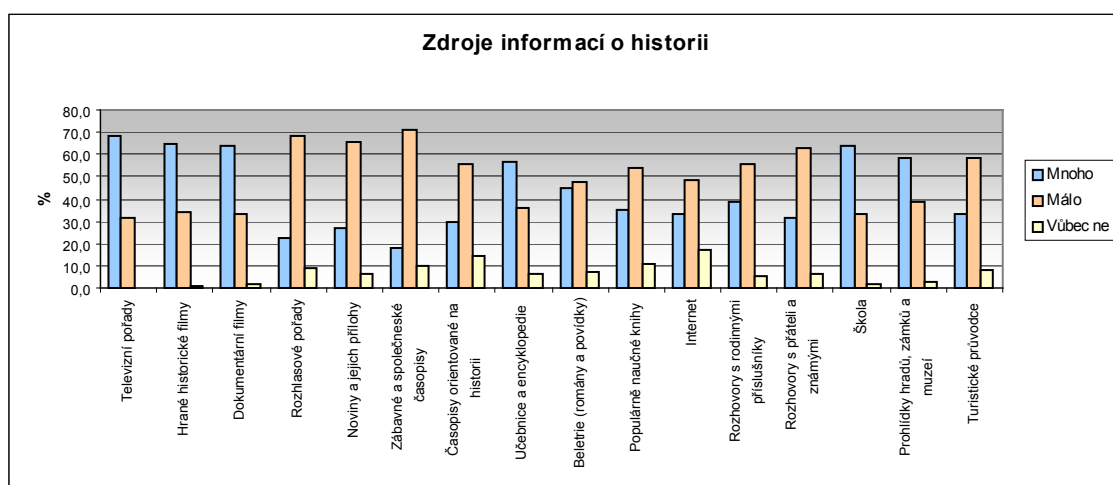
Může to být způsobeno i tím, že přibližně polovina dotázaných své znalosti historie posuzuje jako průměrné či lepší (viz Tabulka 3), a proto tedy nepovažuje za nutné se touto otázkou více zabývat.

Jak byste celkově ohodnotil(a) své znalosti historie?					
		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Velmi nadprůměrně	14	1	1	1
	Spíše nadprůměrně	104	7,1	7,3	8,2
	Průměrně	721	49,4	50,5	58,7
	Spíše podprůměrně	453	31	31,7	90,4
	Velmi podprůměrně	137	9,4	9,6	100
	Total	1429	97,9	100	
Missing	Neví	20	1,4		
	System	10	0,7		
	Total	31	2,1		
Total		1459	100		

Tabulka 3

Díky výše položeným otázkám si můžeme udělat jistý obrázek o historickém vědomí, resp. o přístupu k němu, a tím i o kolektivní paměti.

To, že je historie považována za důležitou a zájem či případný nezájem o ni, může mít samozřejmě i vliv na to, z jakých zdrojů dotyční čerpají své informace. Z následujícího grafu (viz Graf 1) je evidentní, že hlavní zdroj informací představují skutečně média. Respondenti u jednotlivých zdrojů informací vždy měli ohodnotit, v jaké míře z nich během života získávali informace.¹⁶

Graf 1

Nejvýznamnějším zdrojem informací se stala bezesporu televize, přičemž prakticky nezáleží na tom, o jaký typ pořadů se jedná. Velmi dobře se také umístila odborná literatura a informace získané v rámci školní docházky.

¹⁶ Pro větší přehlednost grafu byly kategorie „velmi mnoho“ a „spíše mnoho“, a kategorie „spíše málo“ a „velmi málo“, sloučeny

Překvapivě se na pomyslném žebříčku umístil internet, u kterého nejvíce respondentů uvedlo, že tento zdroj k získávání informací nepoužívá vůbec.¹⁷

Tento výsledek mě poněkud překvapil, neboť jsem se domnívala, že internet bude stejně jako další masová média využíván více. Vysvětlením může být přetrvávající generační propast, neboť mezi staršími obyvateli je stále velké procento těch, pro které je toto médium z technologického hlediska nedostupné. K této tezi se přiklání i následující kontingenční tabulka (viz Tabulka 4), na základě které nelze zamítnout nulovou hypotézu, totiž že vztah mezi věkem a užíváním internetu, jakožto zdrojem informací, neexistuje.¹⁸

Věková skupina * Informace o historii – Z internetu Crosstabulation					
		Informace o historii – Z internetu			Total
		Mnoho	Málo	Vůbec ne	
Věková skupina	15-29	% within Věková skupina	48,50%	42,90%	8,60%
		Adjusted Residual	6,7	-2,6	-4,9
	30-44	% within Věková skupina	38,80%	50,60%	10,50%
		Adjusted Residual	2,7	0,8	-4,4
45-59	% within Věková skupina	32,80%	50,60%	16,60%	100,00%
	Adjusted Residual	-0,2	0,7	-0,6	
60+	% within Věková skupina	14,10%	51,40%	34,50%	100,00%
	Adjusted Residual	-9,1	1	9,8	
Total		% within Věková skupina	33,40%	49,00%	17,60%
					100,00%

Tabulka 4

Nyní jsme si udělali jistý obrázek o tom, z jakých zdrojů čerpá česká veřejnost informace o historických událostech. Dalším důležitým faktorem, který ovlivňuje naše historický vědomí, je postoj jaký vůči získaným informacím zaujímáme. To, že média představují významný zdroj informací

¹⁷ Číselníky pro jednotlivé odpovědi – viz Příloha 4

¹⁸ Tabulka byla dostatečně obsazená, test je signifikantní pro $\alpha=0,01$.

ještě neznamená, že k nim není přistupováno kriticky, a informace jsou pokládány za objektivní a pravdivé. Nadpoloviční většina respondentů se přiklání k názoru, že dějiny bývají vykládány různě a spíše neexistuje jednotný výklad dějin (viz Tabulka 5), ale to ještě neznamená, že by to nebylo možné, neboť necelých 49% respondentů se domnívá, že objektivní pohled na dějiny možný je (viz Tabulka 6).

Myslíte si, že možné najít nějaký jednotný, pravdivý výklad dějin?¹⁹

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Rozhodně existuje jednotný pravdivý výklad dějin	65	4,5	4,5	4,5
	Spíše existuje jednotný pravdivý výklad dějin	325	22,3	22,3	26,8
	Spíše jsou dějiny ze své vlastní povahy vždy vykládány různě	713	48,8	49	75,8
	Rozhodně jsou dějiny ze své povahy vždy vykládány různě	275	18,8	18,9	94,7
	Neví	78	5,3	5,3	100
	Total	1455	99,7	100	
Missing	System	4	0,3		
Total		1459	100		

Tabulka 5

Je možné pohlížet na historii objektivně, bez skrytých osobních nebo mocenských zájmů?²⁰

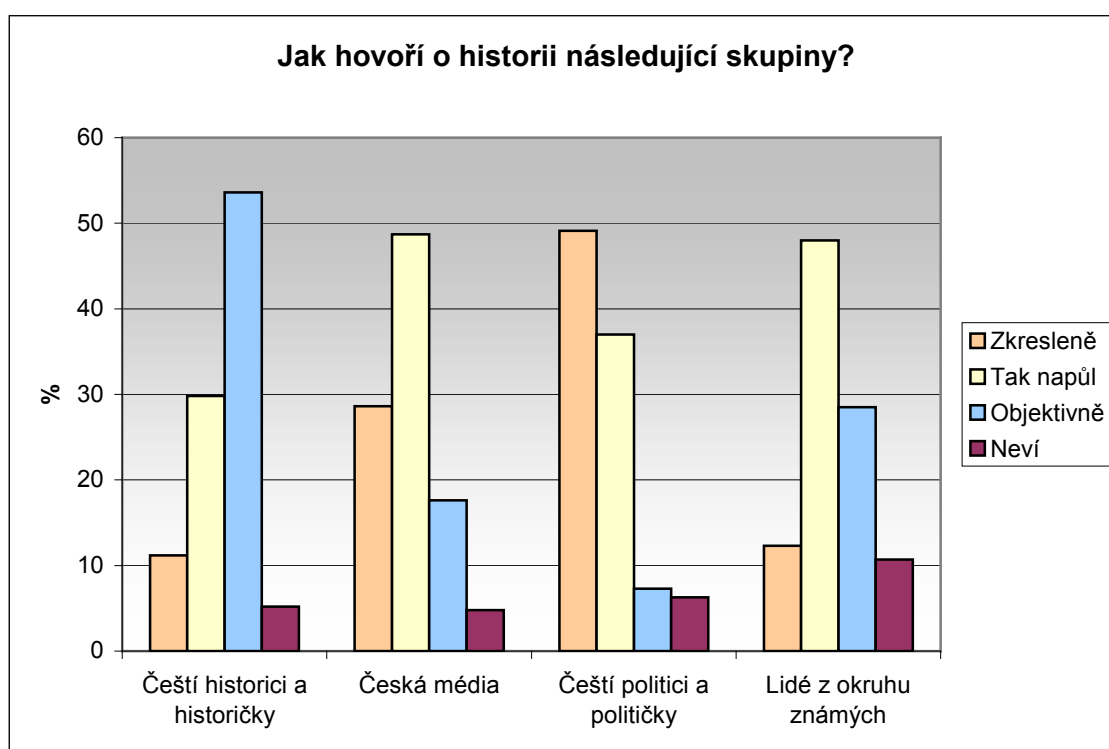
		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Rozhodně je to možné	108	7,4	7,5	7,5
	Spíše je to možné	597	40,9	41,1	48,6
	Spíše to není možné	526	36	36,2	84,7
	Rozhodně to není možné	104	7,2	7,2	91,9
	Neví	117	8	8,1	100
	Total	1453	99,6	100	
Missing	System	6	0,4		
Total		1459	100		

Tabulka 6

¹⁹ Celé znění otázky: Viz dotazník – Příloha 3, otázka 17

²⁰ Celé znění otázky: Viz dotazník – Příloha 3, otázka 18

Jestliže je objektivní hodnocení historie možné, automaticky vyvstává otázka, jak na dějiny pohlíží různé skupiny lidí, samozřejmě spolu s médii. Z následujícího grafu (viz Graf 2) je jasné vidět, že nejvíce pozitivně jsou hodnoceny názory odborníků na historii.²¹ Nejhuře dopadli čeští politici, neboť jejich názory na historii jsou z vybraných skupin považovány nejvíce za zkreslené. Média jsou hodnocena spíše neutrálně, a pravděpodobně tak bude záležet na jednotlivých typech médií či vysílaných pořadech a rubrikách.

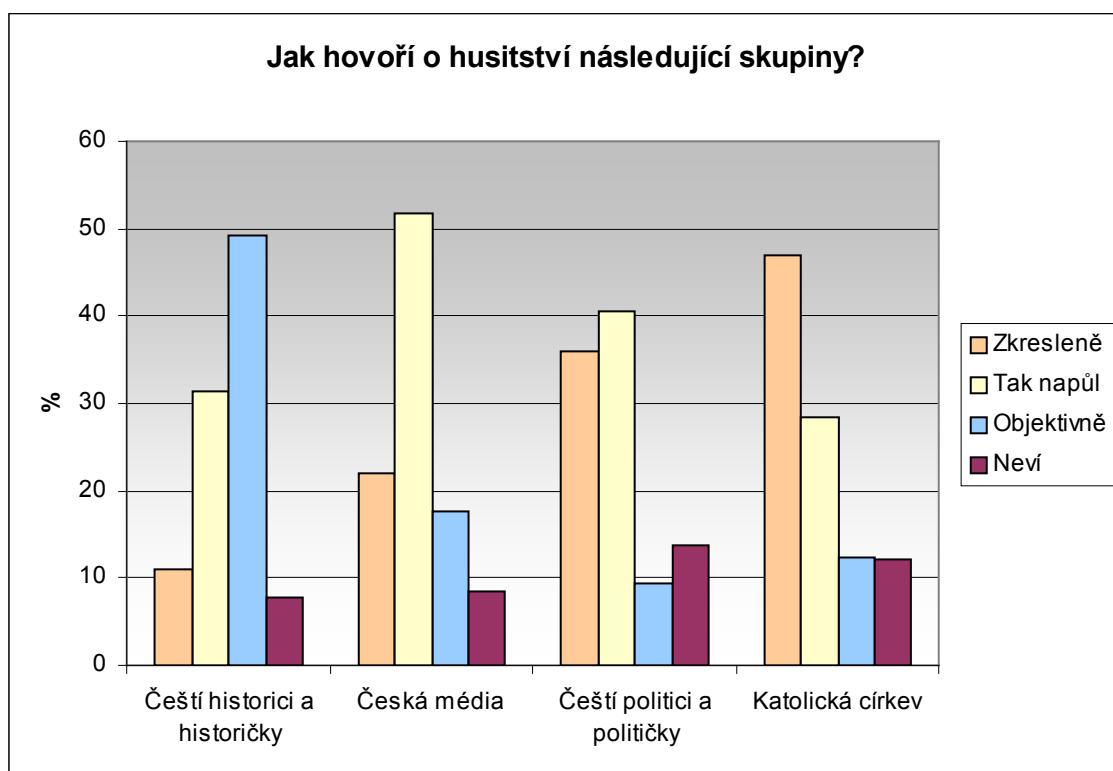

Graf 2

Ani při konkrétně zaměřené otázce se výsledky nijak výrazně nezměnily (viz Graf 3). Na otázku, jakým způsobem pohlíží vybrané skupiny na

²¹ Pro větší přehlednost grafu byly kategorie „vždy zkresleně“ a „většinou zkresleně“, a kategorie „většinou objektivně“ a „vždy objektivně“, sloučeny. Číselníky pro jednotlivé odpovědi viz Příloha 5

husitství, byly odpovědi obdobné. V této otázce byla skupina „Lidé z okruhu známých“ nahrazena institucí katolické církve, která získala v této souvislosti nejmenší důvěru respondentů. Nicméně pro náš výzkum není tato změna podstatná. Opět se potvrzuje, že nejvíce objektivní názory na toto historické období mají odborníci. Média byla znovu hodnocena neutrálně, resp. „tak napůl“.²²

Graf 3

Respondenti měli také zodpovědět otázku, co má podle nich největší vliv na to, jak je zrovna v dané době na historii pohlíženo. V tomto případě se jednalo o otevřenou otázku, tudíž neměli respondenti na výběr žádné možnosti.

²² Pro větší přehlednost grafu byly kategorie „vždy zkresleně“ a „většinou zkresleně“, a kategorie „většinou objektivně“ a „vždy objektivně“, sloučeny. Číselníky pro jednotlivé odpovědi viz Příloha 6

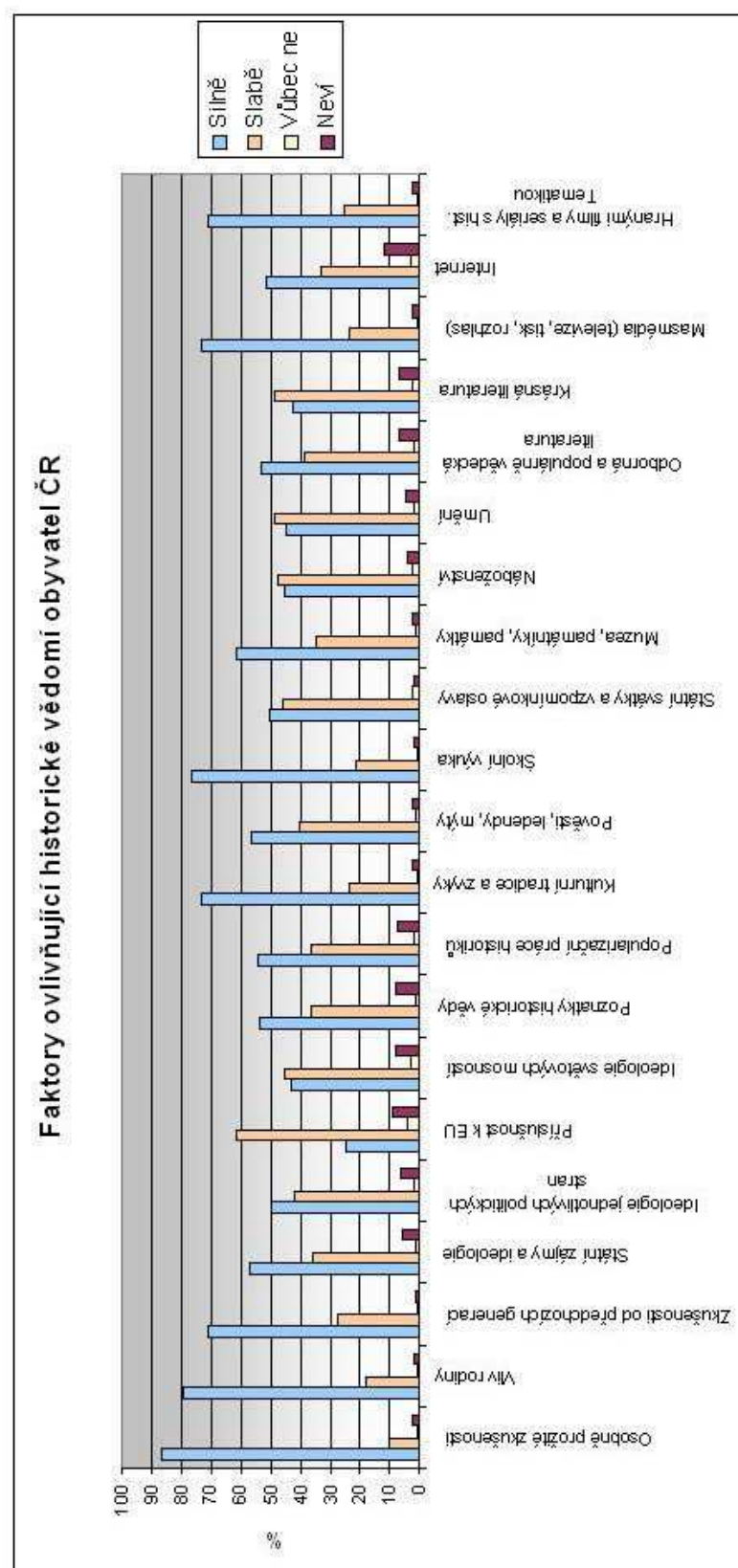
Nejčastější odpovědí byla v tomto případě politika či politická situace, následovali vládci a vládnoucí garnitura. Média jmenovalo pouze 3.2% dotazovaných (viz Tabulka 7).

Co má podle Vás největší vliv na to, jak je zrovna v dané době na historii pohlíženo?

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid politika, politická situace	272	18,6	18,6	18,6
režim, jaký je režim	89	6,1	6,1	24,8
vládci, vládnoucí garnitura	171	11,7	11,7	36,5
vládnoucí strana, politická strana u vlády	50	3,4	3,4	39,8
politikové, mocní politikové	12	0,8	0,8	40,7
média	47	3,2	3,2	43,9
církev	20	1,3	1,3	45,2
jak se komu hodí, osobní zájmy	55	3,8	3,8	49
veřejné mínění, společnost	26	1,8	1,8	50,8
vládnoucí ideologie, ideologové	24	1,6	1,6	52,4
čas, odstup času	14	1	1	53,4
životní úroveň posuzovatele	21	1,4	1,4	54,8
hospodářská krize	3	0,2	0,2	55
nové informace a fakta, objevy, analogické události	26	1,8	1,8	56,8
historici, vědci	22	1,5	1,5	58,3
jiné odpovědi	311	21,3	21,3	79,6
nevím, nemám ponětí	297	20,4	20,4	100
Total	1459	100	100	

Tabulka 7

Zásadní pro tuto práci však byla snaha zjistit, jaké faktory jsou pro obyvatele ČR ty zásadní, resp. které faktory ovlivňují samotné utváření historického vědomí. V tomto případě už měli respondenti na výběr z možností. Z následujícího grafu je patrné, jak se jednotlivé faktory umístily (viz Graf 4). Nejsilněji působícím faktorem ovlivňujícím historické vědomí je osobně prožitá zkušenost (86,8%). Následuje vliv rodiny (79,3%), školní výuka (76,9%), kulturní tradice a zvyky (73,3). Masová média (73,2) se umístila hned za výše jmenovanými faktory. Jinými slovy, masová média, společně s hranými filmy a seriály s historickou tematikou, označilo více jak 70% populace za faktor, který silnou měrou ovlivňuje historické vědomí obyvatel ČR.

Graf 4

ZÁVĚR

Analýza potvrdila, že média představují jeden z nejdůležitějších zdrojů informací o historii. Tyto informace pak představují součást kolektivní paměti. O jakou součást kolektivní paměti se jedná záleží na teorii, ke které se přikloníme. V teoretické části jsem naznačila dvě možné perspektivy, kterými lze tento vztah nahlížet. Kolektivní paměť můžeme brát buď jako jednu z komponent historického vědomí, která se aktivně podílí na jeho tvorbě²³, nebo naopak jako jeden z projevů historického vědomí.²⁴

Na základě toho, k jaké teorii se přikloníme, můžeme interpretovat i získaná data. Pokud zaujmeme stejné stanovisko jako M. Hroch, tedy druhou možnost, bude interpretace o něco jednodušší. Jednodušší v tom smyslu, že data, která jsme získali dotazováním respondentů, můžeme označit za přímý projev kolektivní paměti. Z tohoto hlediska pak můžeme říci, že analýza dat spíše podporuje tezi, že existuje reálný vztah mezi kolektivní pamětí a masovými médii. Už jen fakt, že většina české populace spatřuje v masových médiích jeden z nejvýznamnějších faktorů ovlivňující historické vědomí obyvatel ČR, se dá v rámci této teorie považovat za relativně silný argument podporující tyto závěry. M. Hroch zastává názor, že skrz přímé dotazování jsme schopni poznat pouze paměť respondentů, nikoliv jejich historické vědomí. A pokud paměť poukazuje takovou měrou na média, lze předpokládat, že tomu tak nebude bezdůvodně. Samozřejmě můžeme namítnout, že se jedná pouze o to, co si dotazovaní myslí. Tedy pokud jsou média označena za důležitý faktor ovlivňující historické vědomí, nemůžeme

²³ Viz str. 25 – Kolektivní paměť ve schématu AGIL

²⁴ Viz str. 32 – V kapitole „Možné problémy v rámci empirických výzkumů“ vidí M. Hroch kolektivní paměť právě tímto způsobem. Tedy kolektivní paměť je pouze jednou z podob historického vědomí.

z toho automaticky vyvodit, že tomu tak skutečně je. Tato námitka je oprávněná a zcela na místě. Nicméně sami respondenti přiznávají, že média představují jejich hlavní zdroj informací, a vzhledem k tomu, že tyto informace neoznačují za výrazně neobjektivní, není důvod pochybovat o tom, že nejsou také přijímány a zapracovány do kolektivní paměti, i když se tak může dít s jistým kritickým odstupem.

Osobně se však přikláním spíše k druhé teorii, tedy vidím paměť jako něco nad historickým vědomím. V tomto případě je trochu problematické vztáhnout výsledky přímo ke kolektivní paměti, neboť ta je zde v podobném postavení, jako historické vědomí v předchozí teorii M. Hrocha, který mimo jiné říká, že toto vědomí nelze zkoumat přímou cestou. Totéž se domnívám i já - ovšem o kolektivní paměti. Velmi ráda bych definovala vztah masových médií a kolektivní paměti, ale bohužel pouze na základě výsledků dotazníkového šetření to není možné. Jistě, stále platí, že média tvoří významný zdroj informací. V soudobé společnosti prakticky není možné, aby tomu bylo jinak. V tomto ohledu mi přijdou důležité odpovědi na otevřenou otázku: „Co má podle Vás největší vliv na to, jak je zrovna v dané době na historii pohlíženo?“ Zde se neptáme na to, jak nám jsou informace podávány, ale tato otázka spíše evokuje myšlenku, kdo za těmito informacemi stojí. V odpovědích na tuto otázku převládaly mocenské aspekty²⁵. V tomto případě by média, která byla

²⁵ Znovu se tak potvrzuje závěr, ke kterému jsem dospěla ve své minulé práci *Kolektivní paměť* [2009] na základě analýzy rozhovorů v rámci diskusních skupin (focus groups). Cílem práce bylo zjistit, jakým způsobem by mohlo docházet k formování kolektivní paměti. V této souvislosti byl zmíněn vliv institucí a především to, jak nám jsou fakta vštěpována v průběhu školní docházky. Krom jiného zazněly i názory o důležitosti předávání informací z generaci na generaci. Nicméně závěry se nesly v jednotném duchu, podle hesla „dějiny píší vítězové“, a aspekt moci, nezávisle na jeho podobě, byl vyhodnocen jako jeden z nejvýznamnějších pro formování kolektivní paměti.

v odpovědích zmiňována minimálně, mohla hrát roli jakéhosi prostředníka, nástroje, skrz který může moc působit.

Domnívám se, že právě toto je směr, kterým by se výzkum kolektivní paměti mohl ubírat nadále. Pokud budeme média považovat za neutrální nástroj k předávání informací, měli bychom být schopni skrz něj odhalit, jaké informace či události byly zachyceny a uloženy do historického vědomí, popřípadě kolektivní paměti, a následně zjistit původ či dokonce záměr těchto mediálních sdělení.

Doposud jsem se ve svých závěrech věnovala vlivu masových médií na kolektivní paměť, jakožto tendenci uchovávat určité události či vědomosti. V této otázce bylo důležité, jaké události se do paměti uloží a proč. Média však mohou působit nejen jako zdroj informací, ale též jako „technologie“. V tomto případě bych nehledala změny v obsahu kolektivní paměti, ale spíše v její samotné struktuře. Teorie podporující toto stanovisko jsme si přiblížili výše, konkrétně mám na mysli např. M. McLuhanna a J. Assmanna. Obávám se však, že charakter těchto změn není postihnutelný v rámci klasických kvantitativních výzkumů. Zde by bylo zapotřebí spíše dlouhodobé, hloubkové analýzy kvalitativní povahy.

Z teoretického hlediska však efekt médií v tomto směru popřít nelze. Už jen skrz historickou analýzu médií a kolektivní paměti vidíme, k jakým změnám ve struktuře myšlení a pamatování docházelo. V závěru teoretické části jsem zmínila, že se mi v současnosti jeví média jako jediný aktivní nositel paměti. Pokud však aplikuji pohled na média, jakožto neutrálního nositele informací, musím tuto tezi poněkud přehodnotit. Jestliže se podíváme na historickou analýzu, vidíme, že příchod médií (ať už se bavíme o písmu či masových médiích) měl za následek ustoupení paměti, resp. způsobů jejího

oživování. Různé rituály a připomínkové slavnosti ustoupily do pozadí. Pokud na tento problém aplikuji klasickou hegelovskou triádu, tak média představují popření, neboli antitezi klasického způsobu uchování paměti. Pokud dále použijeme princip negace negace, pak budou média představovat nový nástroj způsobů uchovávání paměti, který sice popírá formy tradiční, ale v soudobé společnosti alespoň umožňuje zachování paměti jako takové, jen v jiné formě. Tím tedy docházíme i k závěrečné syntezě.

V této práci jsem se věnovala kolektivní paměti, a to především ve vztahu k masovým médiím. Doufám, že tato práce byla přínosem nejen pro mě, ale pomůže i všem ostatním, kteří mají zájem se touto problematikou zabývat více. Kolektivní paměť by podle mého mínění měla být jedním z těch důležitějších témat v oblasti sociologie. Krom médií může kolektivní paměť nalézt svou relevanci i ve vztahu k otázkám formování identity, kolektivního vědomí, davovým jednáním, s problematikou moci, náboženstvím, sociologií veřejného mínění, v rámci výzkumů generací, přenosu kultury a tradic či ve vztahu k sociologii vzdělání. Stejně tak i různá sociální a revoluční hnutí se mohou formovat a působit jako reakce na minulé události. Domnívám se, že pokud se budeme věnovat některým z výše uvedených sociologických disciplín, měli bychom vzít vliv kolektivní paměti minimálně v úvahu, jinak hrozí, že budeme ochuzeni a důležité aspekty, které by mohly výrazně změnit pohled na řešenou problematiku.

LITERATURA

ASSMANN Jan, 2001. *Kultura a paměť: Písmo, vzpomínky a politická identita v rozvinutých kulturách starověku*. Praha: Prostor, ISBN 80-7260-051-6

ASSMANN Aleida, ASSMANN Jan, 1994. *Das Gestern im Heute. Medien und soziales Gedächtnis*. In: Merten, Klaus, Siegfried J. Schmidt & Siegfried Weischenberg (Hrsg.). *Die Wirklichkeit der Medien. Eine Einführung in die Kommunikationswissenschaft*. Opladen. S. 114–140. ISBN: 3531123270

Dostupné na:

<http://www.scribd.com/doc/44167791/Die-Wirklichkeit-Der-Medien>

BEDNAŘÍK PETR, JIRÁK JAN, KÖPPLOVÁ Barbara, 2011. *Dějiny českých médií*. Praha: Grada Publishing, ISBN: 978-80-247-3028-8

BERGER Peter L., LUCKMANN Thomas, 1999. *Sociální konstrukce reality*. Brno: CDK, ISBN 80-85959-46-1

BERGSON Henri, 2003. *Hmota a paměť*. Praha: Oikoymenth, ISBN 80-7298-065-3

BURTON Graeme, JIRÁK Jan, 2001. *Úvod do studia médií*. Praha: Barrister and Principal, ISBN 80-85947-67-6

DeFLEUR Melvin L., BALLOVÁ-ROKEACHOVÁ Sandra J. 1996. *Teorie masové komunikace*. Praha: Karolinum, ISBN 80-7184-09-8

DURKHEIM Émile, 2002. *Elementární formy náboženského života*. Praha: Oikoymenth, ISBN 80-7298-056-4

DURKHEIM Émile, 1998. *Sociologie a filosofie*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), ISBN 80-85850-57-5

ERLL Astrid, 2011. *Memory in culture*. New York: Palgrave Macmillan, ISBN: 978-0-230-23852-7

GIDDNES Anthony, 2005. *Sociologie*. Praha: Argo, ISBN 80-7203-124-4

HABERMAS Jürgen, 2000. *Strukturální přeměna veřejnosti*. Praha: Filosofia, ISBN 80-7007-134-6

HALBWACHS Maurice, 2009. *Kolektivní paměť*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), ISBN: 978-80-7419-016-2

JIRÁK Jan, KÖPPLOVÁ Barbara, 2007. *Média a společnost*. Praha: Portál, ISBN 978-80-7367-287-4

LE GOFF Jacques, 2007. *Paměť a dějiny*. Praha: Argo, ISBN 978-80-7203-862-6

MAYER Françoise, 2009. *Češi a jejich komunismus: Paměť a politická identita*. Praha: Argo, ISBN 78-80-257-0151-5

McLUHAN Marshall, 2011. *Jak rozumět médiím*. Praha: Mladá fronta, ISBN 978-80-204-2409-9

McLUHAN Marshall, 2000. *Člověk, média a elektronická kultura*. Brno: Jota, ISBN 80-7217-128-6

McQUAIL Denis, 2007. *Úvod do teorie masové komunikace*. Praha: Portál, ISBN 978-80-7367-338-3

NORA Pierre, 1998. *Mezi pamětí a historií*. In: Antologie francouzských společenských věd : Politika paměti. Cahiers du Cefres, No. 13, s. 7-31

OLICK Jeffrey, 1999. Collective Memory: The Two Cultures. In: Sociological Theory 17:3. Dostupné na:
<http://www.jstor.org/stable/pdfplus/370189.pdf?acceptTC=true>

PEKNÍK Miroslav, 2006. *Verejná mienka a politika: Historické vedomie slovenskej spoločnosti*. Bratislava: Veda. Vydavateľstvo SAV, ISBN 978-80-224-0924-7

ŠKODOVÁ Markéta et al. 2008. *Agenda-setting: teoretické přístupy*. Praha: Sociologický ústav AV ČR, ISBN: 978-807330-151-4

ŠUBRT Jiří (editor), 2010. *Historické vědomí: jako předmět badatelského zájmu: teorie a výzkum*. Kolín: Nezávislé centrum pro studium politiky; ARC - Vysoká škola politických a společenských věd, ISBN 978-80-86879-25-3

ŠUBRT Jiří, PFEIFEROVÁ Štěpánka, 2010. *Kolektivní paměť jako předmět historicko-sociologického bádání*. In: Historická sociologie 1/2010

Dostupné na:

http://www.historickasociologie.cz/docs/01_2010/kolektivni_pamet.pdf?phpMyAdmin=tEAgvVdYp3Qikb07agfLOFOO18a

TODOROV Tzvetan, 1998a. *Paměť před historií*. In: Antologie francouzských společenských věd: Politika paměti. Cahiers du Cefres, No. 13, s. 33-46

TODOROV Tzvetan, 1998b. *Zneužívání paměti*. In: Antologie francouzských společenských věd: Politika paměti. Cahiers du Cefres, No. 13, s. 91-117

ZÁVRSKÁ Vladislava, 2005. *Teoretická východiska teorií účinků masové komunikace*. Olomouc: Univerzita Palackého, ISBN 80-244-1225-X

Ostatní zdroje:

Centrum pro výzkum veřejného mínění – Sociologický ústav AV ČR

<http://www.cvvm.cas.cz/>

ČERVENKA Jan, 2006. Osobnosti a události českých dějin očima veřejného mínění.

http://www.cvvm.cas.cz/upl/zpravy/100556s_ov60201.pdf

DIMITROVÁ Michaela, 2007a. Významné události a osobnosti české historie. http://www.cvvm.cas.cz/upl/zpravy/100733s_ov71211.pdf

DIMITROVÁ Michaela, 2007b. Vztah Čechů ke státním svátkům.

http://www.cvvm.cas.cz/upl/zpravy/100721s_ov71030.pdf

ŠKODOVÁ Markéta, 2006. Vztah Čechů ke státním svátkům.

http://www.cvvm.cas.cz/upl/zpravy/100555s_ov60131.pdf

Česká Televize

<http://www.ceskatelevize.cz/specialy/nejvetsicech/>

PŘÍLOHY

Příloha 1 – Reprezentativita výběrového souboru

Příloha 2 – postup vážení dat (v Programu SPSS)

Příloha 3 – Dotazník – vybrané otázky

Příloha 4 – Číselník: Zdroje historických informací

Příloha 5 – Číselník: Jak hovoří o historii jednotlivé skupiny

Příloha 6 – Číselník: Jak hovoří o husitství jednotlivé skupiny

Příloha 7 – Číselník: Faktory, které utvářejí historické vědomí obyvatel ČR

Příloha 1 – Reprezentativita výběrového souboru

Pohlaví	Populace ČR od 15 let	Soubor nevážený (n=1459)	Soubor vážený (n=1459)
Muži	49,0	47,3	48,7
Ženy	50,0	52,7	51,3
Vzdělání	Populace ČR od 15 let	Soubor nevážený (n=1459)	Soubor vážený (n=1459)
Základní	18,7	12,2	18,5
Vyučen (bez maturity)	35,8	37,8	35,5
Maturita	33,8	37,5	34,0
VŠ	11,7	12,5	12,1
Věková kategorie	Populace ČR od 15 let	Soubor nevážený (n=1459)	Soubor vážený (n=1459)
15-29 let	23,0	19,5	23,1
30-44 let	27,5	27,3	27,5
45-59 let	23,8	26,5	23,7
60 a více let	25,7	27,8	25,7
Velikost obce	Populace ČR od 15 let	Soubor nevážený (n=1459)	Soubor vážený (n=1459)
Do 999 obyvatel	17,0	19,6	17,4
1 000–1 999	9,3	6,9	7,3
2 000–4 999	11,3	9,7	10,4
5 000–19 999	18,6	20,4	20,4
20 000–89 999	18,4	19,4	18,9
90 000 a více	25,4	24	25,2
Kraj	Populace ČR od 15 let	Soubor nevážený (n=1459)	Soubor vážený (n=1459)
Praha	12,1	11,8	12,4

Středočeský kraj	11,5	8,9	8,7
Jihočeský kraj	6,1	7,3	7,3
Plzeňský kraj	5,4	5,6	5,5
Karlovarský kraj	2,9	2,3	2,2
Ústecký kraj	7,9	8,4	8,5
Liberecký kraj	4,1	5,2	4,9
Královéhradecký kraj	5,3	5,0	4,9
Pardubický kraj	4,9	6,0	5,9
Kraj Vysočina	4,9	4,9	4,9
Jihomoravský kraj	11,0	10,1	10,3
Olomoucký kraj	6,2	5,8	5,6
Zlínský kraj	5,7	6	5,7
Moravskoslezský kraj	12,0	12,7	13,2

Zdroj: Technická zpráva z výzkumu „Sociologický výzkum historického vědomí obyvatel České republiky“, agentura STEM, listopad 2010.

Příloha 2 – postup vážení dat (v Programu SPSS)

```
compute w1=1.
if (age2 eq 1)w1=1.11.
if (age2 eq 2)w1=1.08.
if (age2 eq 3)w1=0.97.
if (age2 eq 4)w1=0.905.

compute w2=1.
if (vzd eq 1)w2=1.44.
if (vzd eq 2)w2=0.96.
if (vzd eq 3)w2=0.89.
if (vzd eq 4)w2=0.93.

compute w3=1.
if (poh eq 1)w3=1.037.
if (poh eq 2)w3=0.967.

compute w4=1.
if (vel eq 1)w4=0.88.
if (vel eq 3)w4=1.1.
if (vel eq 7)w4=1.06.

compute vaha=w1*w2*w3*w4.

weight by vaha.
```

Zdroj: Technická zpráva z výzkumu „Sociologický výzkum historického vědomí obyvatel České republiky“, agentura STEM, listopad 2010.

Příloha 3 – Dotazník

1. Řekl(a) byste, že Vy sám/sama se o historii zajímáte:

Velmi mnoho	1
Středně	2
Moc ne	3
Vůbec ne	4

2. Jakou důležitost přisuzujete znalosti dějin obecně?

Rozhodně velkou	1
Spíše velkou	2
Spíše malou	3
Rozhodně malou	4
ŽÁDNOU	8
NEVÍ	9

10. Jak byste celkově ohodnotil(a) své znalosti historie? Řekl(a) byste, že Vaše znalosti historie jsou:

Velmi nadprůměrné	1
Spíše nadprůměrné	2
Průměrné	3
Spíše podprůměrné	4
Velmi podprůměrné	5
NEVÍ, NEDOKÁŽE ODPOVĚDĚT	9

11. Lidé získávají informace o historii z různých zdrojů. Některé Vám nyní přečtu a Vy mi, prosím, pomocí KARTY 11 řekněte, v jaké míře jste během života z těchto zdrojů získal informace o historii a historických událostech.

1	Velmi mnoho	3	Spíše málo
2	Spíše mnoho	4	Velmi málo
8		VŮBEC NE	

A.	Z televizních pořadů	1	2	3	4	8
B.	Z hraných historických filmů	1	2	3	4	8
C.	Z dokumentárních filmů	1	2	3	4	8
D.	Z rozhlasových pořadů	1	2	3	4	8
E.	Z novin a jejich příloh	1	2	3	4	8

F.	Ze zábavných a společenských časopisů	1	2	3	4	8
G.	Z časopisů orientovaných na historii	1	2	3	4	8
H.	Z učebnic a encyklopedií	1	2	3	4	8
I.	Z beletrie, tj. z románů a povídek	1	2	3	4	8
J.	Z populárně naučných knih	1	2	3	4	8
K.	Z internetu	1	2	3	4	8
L.	Z rozhovorů s rodinnými příslušníky	1	2	3	4	8
M.	Z rozhovorů s přáteli a známými	1	2	3	4	8
N.	Ze školy	1	2	3	4	8
O.	Z prohlídek hradů, zámků a muzeí	1	2	3	4	8
P.	Z turistických průvodců	1	2	3	4	8
Q.	Odjinud – pokud ano, uveďte, odkud: (Vypište:)	1	2	3	4	8
.....						

17. Různí lidé se na historické události dívají různým způsobem. Myslíte si, že je možné najít nějaký jednotný pravdivý výklad dějin, anebo že takový vůbec neexistuje a dějiny jsou ze své vlastní povahy nevyhnutelně vždy vykládány a hodnoceny různě?

Rozhodně existuje jednotný pravdivý výklad dějin	1
Spíše existuje jednotný pravdivý výklad dějin	2
Spíše jsou dějiny ze své vlastní povahy vždy vykládány různě	3
Rozhodně jsou dějiny ze své vlastní povahy vždy vykládány různě	4
NEVÍ	9

18. Často se mluví o tom, že na historii by mělo být pohlíženo objektivně, bez nějakých skrytých osobních nebo mocenských zájmů. Myslíte si, že je, nebo není možné vůbec takový pohled mít?

Rozhodně je to možné	1
Spíše je to možné	2
Spíše to není možné	3
Rozhodně to není možné	4
NEVÍ	9

19. Jakým způsobem podle Vašeho názoru o historii hovoří různé skupiny lidí? Odpovězte, prosím, pomocí KARTY 19.

1	Vždy zkresleně
2	Většinou zkresleně
3	Tak napůl – někdy zkresleně, někdy objektivně
4	Většinou objektivně
5	Vždy objektivně
9	NEVÍ, NEDOKÁŽE POSOUDIT

A.	Čeští historici a historičky	1	2	3	4	5	9
B.	Česká média	1	2	3	4	5	9
C.	Čeští politici a političky	1	2	3	4	5	9
D.	Lidé z okruhu Vašich známých	1	2	3	4	5	9

20. Různé historické události jsou také různě hodnoceny v různých dobách. Co má podle Vás největší vliv na to, jak je zrovna v dané době na historii pohlíženo?

Vypište :.....

21. Do jaké míry je podle Vašeho názoru historické vědomí obyvatel České republiky – tedy obraz, který si lidé o historii vytvářejí – ovlivňováno následujícími faktory:

1	Velmi silně	3	Spíše slabě
2	Spíše silně	4	Velmi slabě
8	VŮBEC NE	9	NEVÍ, NEDOKÁŽE POSOUDIT

A.	Osobně prožitou zkušeností lidí	1	2	3	4	8	9
B.	Vlivem rodiny	1	2	3	4	8	9
C.	Zkušenostmi získanými od předchozích generací	1	2	3	4	8	9
D.	Státními zájmy a státní ideologií	1	2	3	4	8	9
E.	Ideologiemi jednotlivých politických stran	1	2	3	4	8	9
F.	Příslušností k Evropské unii	1	2	3	4	8	9
G.	Ideologiemi světových mocností	1	2	3	4	8	9
H.	Poznatky, ke kterým dospívá historická věda	1	2	3	4	8	9
I.	Popularizační práci historiků	1	2	3	4	8	9
J.	Kulturními tradicemi a zvyky	1	2	3	4	8	9
K.	Pověstmi, legendami a mýty	1	2	3	4	8	9

L.	Školní výukou	1	2	3	4	8	9
M.	Státními svátky a vzpomínkovými oslavami	1	2	3	4	8	9
N.	Muzei, památníky a památkami	1	2	3	4	8	9
O.	Náboženstvím	1	2	3	4	8	9
P.	Uměním	1	2	3	4	8	9
Q.	Odbornou a populárně vědeckou literaturou	1	2	3	4	8	9
R.	Krásnou literaturou	1	2	3	4	8	9
S.	Masmédií, tj. televizí, tiskem, rozhlasem	1	2	3	4	8	9
T.	Internetem	1	2	3	4	8	9
U.	Hranými filmy a seriály s historickou tematikou	1	2	3	4	8	9

32. Jakým způsobem podle Vašeho názoru o husitství hovoří v současné době následující skupiny? Budu Vám je číst a Vy, prosím, odpovídejte podle KARTY 19.

1	Vždy zkresleně
2	Většinou zkresleně
3	Tak napůl, někdy zkresleně, někdy objektivně
4	Většinou objektivně
5	Vždy objektivně
9	NEVÍ, NEDOKÁŽE POSOUDIT

A. Čeští historici a historičky	1	2	3	4	5	9
B. Česká média	1	2	3	4	5	9
C. Čeští politici a političky	1	2	3	4	5	9
D. Katolická církev	1	2	3	4	5	9

Statistické údaje (pozn. autora):

VEK. Kolik je Vám let?

.....

POH. Pohlaví dotázaného:

Muž	1
Žena	2

VZD. Jaké je Vaše nejvyšší školní vzdělání?

Základní bez vyučení	1
Vyučen(a) bez maturity	2
Maturita	3
Vysoká škola	4

SOC. Jaké je Vaše sociální postavení?

Student, učeň	1
Důchodce	2
Nezaměstnaný	3
V domácnosti (nebo na MD)	4
Zaměstnanec	5
Soukromý podnikatel, svobodné povolání	6
Ostatní	7

VRS. Pro označení jednotlivých vrstev společnosti se užívají různé pojmy. Pokuste se, prosím, takto zařadit sebe, případně svoji rodinu:

Horní vrstva	1
Vyšší střední vrstva	2
Střední vrstva	3
Nižší střední vrstva	4
Dolní vrstva	5

TA. Jaký je Váš rodinný stav:

Ženatý, vdaná	1
Dlouhodobě žijící s partnerem/partnerkou (tzv. nesezdané soužití)	2
Svobodný/á	3
Rozvedený/á	4
Vdovec, vdova	5

NAB. Jaký je Váš vztah k náboženství, k otázkám víry?

Jste praktikující věřící	1
Věříte v nějakou sílu nad námi, ale do kostela nechodíte	2
Jste nevěřící, ateista	3

NAR. Jaké jste národnosti?

České	1
Jiné - jaké?	
VYPIŠTE:	2

VEL. Velikost obce:

Vesnice do 999 obyvatel	1
Obec 1 000 - 1 999 obyvatel	2
Obec s 2 000 - 4 999 obyvateli	3
Město s 5 000 - 19 999 obyvateli	4
Město s 20 000 - 49 999 obyvateli	5
Město s 50 000 - 90 000 obyvateli	6
Velkoměsto nad 90 000 obyvatel	7

Zdroj: Dotazník „Sociologický výzkum historického vědomí obyvatel České republiky“, agentura STEM, listopad 2010.

Příloha 4 – Číselník: Zdroje historických informací

		Z televizních pořadů				Z hraných historických filmů			
		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Velmi mnoho	302	20,7	20,7	20,7	257	17,6	17,7	17,7
	Spíše mnoho	692	47,4	47,6	68,3	688	47,2	47,3	64,9
	Spíše málo	410	28,1	28,2	96,5	397	27,2	27,3	92,2
	Velmi málo	47	3,2	3,2	99,7	104	7,1	7,2	99,4
	Vůbec ne	5	0,3	0,3	100	9	0,6	0,6	100
	Total	1456	99,7	100		1456	99,7	100	
Missing	System	4	0,3			4	0,3		
Total		1459	100			1459	100		

		Z dokumentárních filmů				Z rozhlasových pořadů			
		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Velmi mnoho	282	19,3	19,4	19,4	70	4,8	4,8	4,8
	Spíše mnoho	651	44,6	44,8	64,1	259	17,8	17,9	22,6
	Spíše málo	371	25,5	25,5	89,7	519	35,5	35,7	58,3
	Velmi málo	119	8,2	8,2	97,9	478	32,8	32,9	91,3
	Vůbec ne	31	2,1	2,1	100	127	8,7	8,7	100
	Total	1455	99,7	100		1453	99,5	100	
Missing	System	5	0,3			7	0,5		
Total		1459	100			1459	100		

		Z novin a jejich příloh				Ze zábavných a spol. časopisů			
		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Velmi mnoho	73	5	5	5	54	3,7	3,7	3,7
	Spíše mnoho	326	22,3	22,4	27,4	212	14,5	14,6	18,3
	Spíše málo	566	38,8	38,9	66,3	529	36,2	36,4	54,7
	Velmi málo	392	26,9	27	93,3	509	34,8	35	89,8
	Vůbec ne	97	6,7	6,7	100	149	10,2	10,2	100
	Total	1454	99,6	100		1452	99,5	100	
Missing	System	6	0,4			8	0,5		
Total		1459	100			1459	100		

		Z časopisů orientovaných na historii				Z učebnic a encyklopedií			
		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Velmi mnoho	112	7,6	7,7	7,7	284	19,5	19,5	19,5
	Spíše mnoho	321	22	22,1	29,8	545	37,4	37,5	57
	Spíše málo	396	27,1	27,2	57	340	23,3	23,3	80,3
	Velmi málo	414	28,4	28,5	85,4	189	13	13	93,3
	Vůbec ne	212	14,5	14,6	100	97	6,6	6,7	100
	Total	1454	99,6	100		1455	99,7	100	
Missing	System	6	0,4			4	0,3		
Total		1459	100			1459	100		

		Z beletrie, tj. z románů a povídek				Z populárně naučných knih			
		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Velmi mnoho	152	10,4	10,5	10,5	107	7,3	7,4	7,4
	Spíše mnoho	498	34,1	34,3	44,8	405	27,7	27,9	35,2
	Spíše málo	439	30	30,2	75	470	32,2	32,3	67,6
	Velmi málo	262	18	18,1	93,1	313	21,4	21,5	89,1
	Vůbec ne	100	6,9	6,9	100	159	10,9	10,9	100
	Total	1451	99,5	100		1454	99,6	100	
Missing	System	8	0,5			6	0,4		
Total		1459	100			1459	100		

		Z internetu				Z rozhovorů s rodinnými příslušníky			
		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Velmi mnoho	172	11,8	11,9	11,9	105	7,2	7,2	7,2
	Spíše mnoho	312	21,4	21,5	33,4	457	31,3	31,4	38,7
	Spíše málo	363	24,9	25	58,4	522	35,8	35,9	74,6
	Velmi málo	350	24	24,1	82,5	289	19,8	19,9	94,5
	Vůbec ne	254	17,4	17,5	100	81	5,5	5,5	100
	Total	1451	99,5	100		1454	99,6	100	
Missing	System	8	0,5			6	0,4		
Total		1459	100			1459	100		

		Z rozhovorů s přáteli a známými				Ze školy			
		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Velmi mnoho	69	4,8	4,8	4,8	310	21,2	21,4	21,4
	Spíše mnoho	388	26,6	26,7	31,4	619	42,4	42,6	64
	Spíše málo	581	39,8	39,9	71,3	378	25,9	26	90
	Velmi málo	331	22,7	22,8	94,1	113	7,7	7,8	97,8
	Vůbec ne	86	5,9	5,9	100	32	2,2	2,2	100
	Total	1455	99,7	100		1451	99,4	100	
Missing	System	5	0,3			8	0,6		
Total		1459	100			1459	100		

		Z prohlídek hradů, zámků a muzeí				Z turistických průvodců			
		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Velmi mnoho	236	16,2	16,2	16,2	103	7,1	7,1	7,1
	Spíše mnoho	612	42	42,1	58,3	387	26,5	26,6	33,8
	Spíše málo	432	29,6	29,7	87,9	541	37,1	37,2	71
	Velmi málo	134	9,2	9,2	97,2	306	21	21,1	92,1
	Vůbec ne	41	2,8	2,8	100	115	7,9	7,9	100
	Total	1456	99,7	100		1454	99,6	100	
Missing	System	4	0,3			6	0,4		
Total		1459	100			1459	100		

Příloha 5 – Číselník: Jak hovoří o historii jednotlivé skupiny²⁶

Čeští historici a historičky					Česká média				
		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent			Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Vždy zkresleně	40	2,7	2,7	2,7	73	5	5	5
	Většinou zkresleně	124	8,5	8,5	11,2	344	23,6	23,6	28,7
	Tak napůl	435	29,8	29,9	41,1	711	48,7	48,9	77,6
	Většinou objektivně	637	43,6	43,7	84,8	243	16,7	16,7	94,3
	Vždy objektivně	145	10	10	94,8	13	0,9	0,9	95,2
	Neví	75	5,2	5,2	100	70	4,8	4,8	100
	Total	1455	99,7	100		1454	99,7	100	
Missing	System	4	0,3			5	0,3		
Total		1459	100			1459	100		

Čeští politici a političky						Lidé z okruhu Vašich známých			
		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Vždy zkresleně	209	14,3	14,4	14,4	28	1,9	1,9	1,9
	Většinou zkresleně	507	34,8	34,9	49,2	151	10,4	10,4	12,4
	Tak napůl	540	37	37,1	86,4	701	48	48,3	60,6
	Většinou objektivně	94	6,4	6,5	92,8	355	24,3	24,5	85,1
	Vždy objektivně	13	0,9	0,9	93,7	61	4,2	4,2	89,2
	Neví	92	6,3	6,3	100	156	10,7	10,8	100
	Total	1455	99,7	100		1453	99,5	100	
Missing	System	4	0,3			7	0,5		
Total		1459	100			1459	100		

²⁶ Celé znění otázky: Viz dotazník – Příloha 3, otázka 19

Příloha 6 – Číselník: Jak hovoří o husitství jednotlivé skupiny²⁷

Čeští historici a historičky						Česká média			
		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Vždy zkresleně	22	1,5	1,5	1,5	49	3,4	3,4	3,4
	Většinou zkresleně	140	9,6	9,6	11,1	270	18,5	18,6	22
	Tak napůl	457	31,3	31,4	42,5	755	51,7	51,9	73,9
	Většinou objektivně	601	41,2	41,3	83,9	233	15,9	16	89,9
	Vždy objektivně	119	8,1	8,2	92,1	24	1,7	1,7	91,6
	Neví	116	7,9	7,9	100	122	8,4	8,4	100
	Total	1453	99,6	100		1453	99,6	100	
Missing	System	6	0,4			6	0,4		
Total		1459	100			1459	100		

Čeští politici a političky						Katolická církev			
		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Vždy zkresleně	123	8,4	8,5	8,5	264	18,1	18,2	18,2
	Většinou zkresleně	403	27,6	27,7	36,2	421	28,9	29	47,2
	Tak napůl	593	40,6	40,8	77	413	28,3	28,4	75,6
	Většinou objektivně	123	8,5	8,5	85,5	148	10,1	10,1	85,7
	Vždy objektivně	11	0,8	0,8	86,2	32	2,2	2,2	87,9
	Neví	200	13,7	13,8	100	176	12,1	12,1	100
	Total	1453	99,6	100		1453	99,6	100	
Missing	System	6	0,4			6	0,4		
Total		1459	100			1459	100		

²⁷ Celé znění otázky: Viz dotazník – Příloha 3, otázka 32

Příloha 7 – Číselník: Faktory, které utvářejí historické vědomí obyvatel ČR²⁸

Osobně prožitou zkušeností lidí					Vlivem rodiny				
		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent			Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Velmi silně	676	46,3	46,5	46,5	371	25,4	25,5	25,5
	Spíše silně	591	40,5	40,6	87,1	786	53,9	54,1	79,6
	Spíše slabě	118	8,1	8,1	95,2	222	15,2	15,3	94,9
	Velmi slabě	31	2,1	2,1	97,4	46	3,2	3,2	98,1
	Vůbec ne	6	0,4	0,4	97,8	9	0,6	0,6	98,7
	Neví	32	2,2	2,2	100	19	1,3	1,3	100
	Total	1454	99,6	100		1453	99,6	100	
Missing	System	5	0,4			6	0,4		
Total		1459	100			1459	100		

Zkušenostmi získanými od předchozích generací					Státními zájmy a státní ideologií				
		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent			Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Velmi silně	232	15,9	15,9	15,9	315	21,6	21,7	21,7
	Spíše silně	806	55,2	55,4	71,3	517	35,4	35,5	57,2
	Spíše slabě	350	24	24,1	95,4	429	29,4	29,5	86,6
	Velmi slabě	46	3,1	3,1	98,5	98	6,7	6,8	93,4
	Vůbec ne	5	0,4	0,4	98,9	14	0,9	0,9	94,3
	Neví	16	1,1	1,1	100	83	5,7	5,7	100
	Total	1455	99,7	100		1455	99,7	100	
Missing	System	5	0,3			4	0,3		
Total		1459	100			1459	100		

Ideologiemi jednotlivých politických stran					Příslušností k Evropské unii				
		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Velmi silně	281	19,2	19,3	19,3	58	4	4	4
	Spíše silně	452	31	31,1	50,4	306	21	21,1	25,1
	Spíše slabě	431	29,5	29,7	80,1	609	41,7	41,9	66,9
	Velmi slabě	183	12,5	12,6	92,7	289	19,8	19,8	86,8
	Vůbec ne	21	1,4	1,4	94,1	60	4,1	4,1	90,9
	Neví	86	5,9	5,9	100	132	9,1	9,1	100
	Total	1452	99,5	100		1454	99,6	100	
Missing	System	7	0,5			5	0,4		
Total		1459	100			1459	100		

²⁸ Celé znění otázky: Viz dotazník – Příloha 3, otázka 21

Ideologiemi světových mocností
Poznatky, ke kterým dospívá historická věda

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Velmi silně	174	12	12	12	154	10,6	10,6	10,6
	Spíše silně	453	31	31,2	43,2	636	43,6	43,7	54,4
	Spíše slabě	461	31,6	31,8	74,9	425	29,1	29,2	83,6
	Velmi slabě	203	13,9	13,9	88,9	105	7,2	7,2	90,8
	Vůbec ne	43	3	3	91,8	17	1,1	1,1	91,9
	Neví	119	8,1	8,2	100	117	8	8,1	100
	Total	1453	99,6	100		1453	99,6	100	
Missing	System	6	0,4			6	0,4		
Total		1459	100			1459	100		

Popularizační prací historiků
Kulturními tradicemi a zvyky

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Velmi silně	163	11,2	11,2	11,2	280	19,2	19,3	19,3
	Spíše silně	629	43,1	43,3	54,5	790	54,1	54,3	73,6
	Spíše slabě	420	28,8	28,9	83,3	291	20	20	93,6
	Velmi slabě	107	7,4	7,4	90,7	54	3,7	3,7	97,3
	Vůbec ne	25	1,7	1,7	92,4	5	0,3	0,3	97,7
	Neví	110	7,5	7,6	100	34	2,3	2,3	100
	Total	1455	99,7	100		1454	99,6	100	
Missing	System	5	0,3			5	0,4		
Total		1459	100			1459	100		

Pověstmi, legendami a mýty
Školní výukou

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Velmi silně	199	13,7	13,7	13,7	394	27	27,1	27,1
	Spíše silně	624	42,7	42,8	56,5	728	49,9	50,1	77,2
	Spíše slabě	470	32,2	32,3	88,7	267	18,3	18,3	95,5
	Velmi slabě	122	8,4	8,4	97,1	42	2,9	2,9	98,4
	Vůbec ne	14	0,9	0,9	98,1	4	0,3	0,3	98,7
	Neví	28	1,9	1,9	100	19	1,3	1,3	100
	Total	1457	99,8	100		1454	99,6	100	
Missing	System	2	0,2			6	0,4		
Total		1459	100			1459	100		

**Státními svátky a vzpomínkovými
oslavami**

Muzei, památníky a památkami

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Velmi silně	183	12,6	12,6	12,6	240	16,4	16,5	16,5
	Spíše silně	555	38	38,1	50,7	659	45,2	45,3	61,8
	Spíše slabě	479	32,9	32,9	83,6	416	28,5	28,6	90,4
	Velmi slabě	191	13,1	13,1	96,7	94	6,5	6,5	96,9
	Vůbec ne	28	1,9	1,9	98,6	17	1,2	1,2	98,1
	Neví	20	1,4	1,4	100	28	1,9	1,9	100
	Total	1456	99,8	100		1454	99,6	100	
Missing	System	3	0,2			5	0,4		
Total		1459	100			1459	100		

Náboženstvím

Uměním

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Velmi silně	180	12,4	12,4	12,4	101	7	7	7
	Spíše silně	486	33,3	33,4	45,8	550	37,7	37,8	44,8
	Spíše slabě	436	29,9	30	75,8	551	37,7	37,9	82,7
	Velmi slabě	260	17,8	17,9	93,6	167	11,4	11,5	94,1
	Vůbec ne	34	2,3	2,3	96	19	1,3	1,3	95,5
	Neví	59	4	4	100	66	4,5	4,5	100
	Total	1455	99,7	100		1454	99,6	100	
Missing	System	5	0,3			6	0,4		
Total		1459	100			1459	100		

**Odbornou a populárně vědeckou
literaturou**

Krásnou literaturou

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Velmi silně	162	11,1	11,2	11,2	117	8	8	8
	Spíše silně	610	41,8	41,9	53,1	499	34,2	34,3	42,3
	Spíše slabě	454	31,1	31,2	84,2	532	36,4	36,6	78,9
	Velmi slabě	111	7,6	7,6	91,9	178	12,2	12,3	91,1
	Vůbec ne	19	1,3	1,3	93,2	29	2	2	93,1
	Neví	100	6,8	6,8	100	100	6,8	6,9	100
	Total	1455	99,7	100		1454	99,6	100	
Missing	System	5	0,3			5	0,4		
Total		1459	100			1459	100		

Masmédii, tj. televizí, tiskem, rozhlasem						Internetem			
		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Velmi silně	367	25,1	25,2	25,2	253	17,4	17,4	17,4
	Spíše silně	702	48,1	48,3	73,6	500	34,3	34,4	51,8
	Spíše slabě	292	20	20,1	93,7	366	25	25,1	77
	Velmi slabě	53	3,7	3,7	97,4	117	8	8,1	85
	Vůbec ne	8	0,6	0,6	97,9	45	3,1	3,1	88,1
	Neví	30	2,1	2,1	100	173	11,8	11,9	100
	Total	1453	99,5	100		1454	99,6	100	
Missing	System	7	0,5			6	0,4		
Total		1459	100			1459	100		

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Velmi silně	244	16,8	16,8	16,8
	Spíše silně	797	54,6	54,9	71,8
	Spíše slabě	322	22,1	22,2	94
	Velmi slabě	45	3,1	3,1	97,1
	Vůbec ne	6	0,4	0,4	97,4
	Neví	37	2,5	2,6	100
	Total	1451	99,4	100	
Missing	System	9	0,6		
Total		1459	100		